

WWW.UNILIB

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

X.A. PALLER & BIBLHOFFER, WIEN.

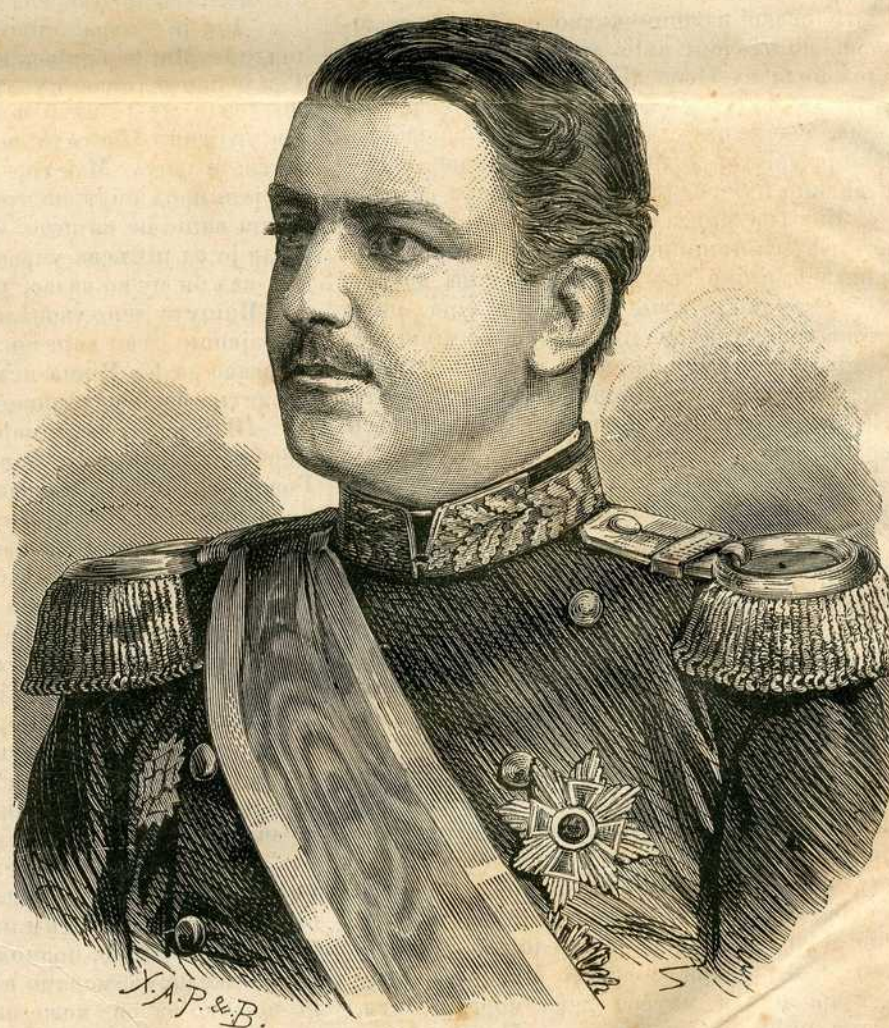
Година прва. — Свеска прва.
У Бечу 26. октобра 1874.

ИЛУСТРОВАН ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ И ПОУКУ.

Излази 15. сваког месеца.
Годишња је цена 6 ф. или 72 гр. ч.

Никола I. Петровић Његуш,
кнез Црне Горе и Брда.

Милан M. Обреновић IV.,
кнез Србије.

ТРПЕН СЛАСЕН.

Роман у три књиге,

од

Јаше Игњатовића.

Прва књига.

I.

Макса Свилокосић био је берберин у Новом Саду. Нови Сад — српски Париз. Ту имаш страну Бачку, која ти све за живот доноси. Тамо преко Дунава убави Срем, који ти шљивер и нектар, малвасију и шљивовицу даје. Пред тобом Петроварадин, капија сремска, — сремски Гибралтар. Скопчај с Дунавом каменичку башту и променаду, па имаш bois de Boulogne. Ту имаш владика, ђенерала, грађана, „пургера“, трговаца, попова, мајстора, адвоката, паора, чиновника и бостанџија. На којош није чуо за новосадску пијацу? Ту тек имаш свашта и јефтино; и то имаш све у једној вароши, која не броји потпуно двадесет хиљада житеља. Ал сваки је Новосађанин и поносит на своју пијацу. Ако си у друштву, или на пароброду са каквим Новосађанином, а ти пази, да у разговору не изрекнеш, да има још где год такве пијаце на свету, јер ће се на те сажаљиво осмехнути; а нешто има и право. Како сравниш у томе друго место са Новим Садом, правиш рђав утисак. Трговаца има толико, да кад би сви трговци у Јевропи изгнули, могла би се сва Јевропа с њима насадати и накаламити. А бостанџије — ти дивни синови новосадских башта, прославили су име новосадско на далеко.

У овакој вароши живео је Макса Свилокосић, но то још није доста. Максим отац и дед били су Новосађани, и обоје имали су жене берберске црне, а Максима госпођа Фема, била је опет кћи чувеног Буре бербера. Тако је мајстор Макса био чисте крви, и Новосађанин и берберин, а то ће много рећи.

Мајстор Макса имао је у ђурчијском сокаку кућу са официном. Кад смо га ми познавали, већ је био око педесет година, крупна велика људина, мрка, али ипак лепа лица, бркове велике као две метлице, тако удешене, како је само једном берберу могуће. Остало лице увек глатко обрђано. Руво увек чисто и по моди, држање поносито; какав је тек морао бити као млади?

Госпођа Фема била је већ око четрвест година, средњег витког стаса, лице црта племенитих, образ полуовалан, припураст, лепих зуба и обрва. Морала је лепа бити, јер берберин не ће узети ружну, а најмање би мајстор Макса. Но доста, био је с њом и поносит. Не једаред рекао је он својој Феми: „Ни бриге те није душо, што си већ старија: све милеша долазиш, а и сад се још не може никаква девојка с тобом мерити. Ти си душо као порцолан; обичан земљани лонац ма да је нов, опет је ординаран, ал порцолан, ма да је стари, полуан и забачен, — опет више вреди нарче порцолана, него ли нов земљани лонац.“

Госпођи је Феми то мило било, и знала је себи као мајсторица важност дати. Мајстор Макса и госпођа Фема имали су троје деце. Једну девојку, фрајлу Милеву. Да је од таког оца и матере лепа морала бити, о томе не ће нико посумњати. Па онда сина Мишу и Гавру.

Мишу је дао школовати нормалне школе, па онда хајд с њиме у шегрте, и то мора бити берберин као слеме куће. Гавру је хтео доктором начинити, па ће с њиме у латинске школе. Гавра је био млади, Миша старији.

Тако Миша и Гавра прониклоше из тако

чисте српске и берберске породице, да ту није било ни грчке, ни румунске, ни турске крви, нити у крви друге какве мајсторије, осим берберства.

Мајстор Макса био је својим занатом поносит; ал донста у бријању пара му је требало тражити. Покрај тога терао је нешто и докторије, особито био је приврженик оних лекара, који радо крв пуштају. Госпођа Фема, па и он сам, чуда су приповедали о тешким болестима, које су тако излечене. Мајстор Макса био је тако уверен о том начину, да је то, и код своје породице одомаћено. Сам себи је дао крв пуштати, кад би му што фалило, ал у пролеће, априла — маја месеца, не сме фалити. Госпођа Фема, чим јој је што фалило, одмах је била понуђена, да јој се крв пусти, и једва се могла измолити, а да је мајстор Макса није тако волио, за цело би на то присиљена била. Милева није никад смела пред оцем казати да јој што фали; а кад би јој баш што и фалило, мати је притајивала, и срећа њена, да јој је ретко што фалило.

Гавра је, кад му је што и фалило, трпео, а кад је дошло до крајности, па отац хоће крв да му пусти, он је руке склопио, а кад је могао и клекнуо је пред оцем, само да му опрости, да му крв не пусти. Но једаред ипак је био присиљен, те му отац крв пусти, те ту би онда таке страве и јаукања, да је отац рекао: „даба га било, не ћу му више крв пуштати“. Но сиромаш Миша, он је већ од детињства био томе навикнут, па кад га је што болело, он би оцу рекао: „Оче, опет ме прса болу, не могу да дишем“; а мајстор Макса одмах за пуле, па крв пусти, а детету с места одлаче. Он је хиљадама тако крв пуштао, па кад би ко од тих умрло, а он би рекао, да је шуљеве имао, а и он сам је био о томе потпуно уверен.

Док је Гавра ишао у латинске школе, донде је Миша бријао, и тако оцу помагао. Тек је био осамнаест година, па већ — калфа. Но донде му је отац већ двадесетосми пут крв пустио. Постаде сињајив, поче се сушити, и умре. Мајстор Макса пустио му је крв још пред смрт на три дана, ал сиромашу Миши више не поможе. Мајстор Макса казао је, да је од шуљева умрло, и нашао се уверен, кад би му ко казао, да је то јектика.

Мишу су лепо укупали. Сви су га жалили, ал највише стац који постаде неутешим, јер је држао да ће Миша историјску жицу своје столетне берберске породице продужити.

Шта је знао сад мајстор Макса чинити? Бербера наследника мора имати. Ил мора Гавру из школе извадити, ил Милеву за берберског калфу удати, и овог у кућу довести, и временом му официну предати. Но та мисао није му се у глави са свим одомаћила, јер калфа не носи његово име, па ће столетна фирма официне у туђе руке прећи.

Ако пак Гавру принуди да буде берберин, то би најбоље било, ал је баш сад четврту латинску школу свршио, па с једне стране и самеме жао беше науке му пресећи, а и деран сада већ не би рад бити брица, кад је наумно бити доктор, а ни мати, па ни сестра не мисле другчије.

После неколико недеља, када се жалост умалила, улучи Макса прилику, те пред госпођом Фемом изађе с тим питањем на среду.

„Душо Фемо, порцолану мој! што жалимо — жалимо, морамо већ и прежалити, јер не можемо из ове коже ни куда. А ја требам помоћника, шта ћемо сад? Мораћу тог дерана код куће задржати; за годину дана биће калфа, па шта ће му фалити.“

„Јао, леле мене, Максо! па зар сад да га из школе извадиш, кад је већ четири латинске свршио? Зар не ће бити доктор?“

„Ја морам имати свога у официни; не ћу туђина.“

„За бога, узми ма кога, само остави га нека буде доктор.“

„Не браним; а оно ћу дати Милеву за Степићевог сина Шандора, честитог калфу, и то са официном на поле, као мираз.“

„Јао, леле! није ни то добро, Милева не ће хтети за њега поћи.“

Све бадава Макса је госпођу Фему испелитизирао, јер је знао да ће пре на то пристати, да Гавра буде бербер, него ли кћи берберка, а то је била вода на његову воденицу. Тако јој је ставно: или — или, да је морала у корист Максе капитулирати.

„Сад бирај, ил мора Гавра у официну доћи, или Милева за Шандора поћи.“

„Пусти ме, да се промислим.“

У таквим стварима мајстор Макса био је врло озбиљан, па госпођа Фема није му се смела противити.

Фрајлу је Милеву већ дух времена продувао, па није била баш за то, да се покрај ње продужи жица столетне официне, и радије би пошла ма за кога другог, само не за берберина. Кћи је матер своју за себе задобила, и закључе, кад већ тако мора бити, а оно нека се Гавра жртвује.

Тако и би; Гавра буде жртвован.

Госпођа Фема већ му је из далека почела наговештавати, како лако може бити, да ће га отац из школе извадити. Гавра је био, као громом поражен. Ал опет боље је, нека је на то приправан.

Био је храм госпојине. Још који дан, па ће се ђаци скупљати, јер почињу школе. Сад се мора и Гаврина судба решити.

Породица руча. Ту су сви: код свију црте на лицу озбиљне. Госпођа Фема зна већ унапред шта ће бити, да ће данас Макса Гаври пресуду изрећи.

Како се поруча, а Гавра и Милева устану да иду. Макса Гавру задржи.

„Ти, Милева, можеш ићи; Гавро, остани ту!“

Гавра сав покрвени и остане. На лицу му се показало веља жалост са јогунством смешана. Знао је шта га чека.

„Гавро, сад имам с тобом велика разговора. Миша ми је умрло, изгубих десну руку. И ја сам све старији, а официну не могу никако напустити. Она је све нас ранила. Официна је одранила и мог оца, твог деду, она нас мора и од сада ранити. Ја бих до душе волио, да те даље дам школовати, ал ја без официне, а официна без тебе бити не може. Ти си од данас мој шегрт, за годину дана начинићу те за калфу.“

Гавра почне плакати. И госпођа Фема сузе брише, а са сузама излеће — ипчезавају мило њени облици будућности. Како јој се до сада у глави врзло, како ће се она са сином доктором шетати, коју ће му фрајлу за жену изабрати, лепу, богату, јер бадава доктори и апотекари најбоље партије праве.

„Немој плакати, синко, биће ипак од тебе човек, ни твој отац није последњи.“

„Ја хо — ћу да бу — у — дем до — о — ктор.“ Ове је речи Гавра са највећим јецањем изустео.

„Можеш још и постати; ако не баш доктор, а оно хирург. Па каквих имаде хирурга, који више вреди нег ма који доктор. Кад сам ја, синко, био у Пешти субјект у официни код Лоштајнера, да си га познавао какав је тај хирург. Наш новосадски доктор Камбер заиста је на гласу, ал према Лоштајнеру шегрт, ма да овај није доктор. А и Лоштајнера сви зову доктором. Само кад он добро лечи, простота особито на то не гледи, има ли оваку ил онаку диплому, њој је један и други доктор. Ево ја, само што пуштам крв и дајем на пургаторијум, па опет не један стран каже ми доктор. Ја сам учио само нормалне школе, а ти четири латинске. Кад доћеш у Пешту, ти ћеш бријати, а екстра учити хирургију.“

Кад добијеш диплому и дођеш кући, макар да си хирург, опет си доктор, јер смеш лечити. Камо среће да сам ја имао четири школе, па да сам могао још хирургију изучити; имао бих сад три највеће куће. У оно доба није била мода, да берберски син латинске школе учи. Па узми још и то на ум, што ћу ти казати. Бријача, то је мала ствар, ал много важи. Та те може кроз свет провести; покрај ње можеш све изучити, а овамо те рани. Па је леп тај берберски живот! Састајеш се са онаким људма, с којима се иначе не би могао разговарати. Бријача ти пут крчи, правиш познанства, пријатељства, а покрај тога лак живот. Да се још једаред на свет родим, опет не бих ништа друго био осим берберин, ал наравно да бих изучио четири латинске, да postanем хирург. Онда се не бих ни с ким мењао. Хирургија и официна, официна и хирургија, то више не роди. Па таково доктору или хирургу народ радије иде. Који другима крв пушта и зубе вади, томе срце очврсне, буде куражнији него садањи млади доктори. Само гледим те младе докторе кад шта препишу болеснику, и не осећа, све нешто као шљивија чорба. Када је Лоштајнер начинио медицину по његовом рецепту, па кад флашу промућка, а оно све се пенуши и шушти као рјечер, па кад га болесник узме, он се истина стресе и суза му кане, ал одмах заспи, па сутра дан боље. Но сад доста; данас си још слободан, а сутра у официну; даћу ти бријачу, баш ону исту, што сам купио још као субјект у Пешти. Врло добро брије; да ми је толико банака, колико сам с њом грофова и барона обријао, добро би било. Мати ће ти се за остало побринути“.

Док је мајстор Макса тај отачаски савет давао, Гаври се још до душе сузе нису осушиле, ал је ипак позорно слушао оно, што му је отац о докторији и хирургији говорио.

„Отац! ал ја морам опет постати доктор“.

„Можеш на ту форму, као што сам ти каз’о“.

„Не, морам постати баш прави доктор, ма ме живота стало.“

„Но, то је већ твоја брига“.

На то је Гавра опет сузе ронио. Премисља сиремах свакојако, шта ће од њега бити.

„Но сад одлази!“ рече отац мало озбиљнијим гласом.

За време тог световања госпођа је Фема само сузе бричала; жао јој Гавре, ал опет не би рада имати брицу за зета.

Гавра се уклонио. Отиде на таван, па једнако плаче и јадикuje; сутрашње ће му јутро најжалосније у животу осванути.

Оставимо га нек се изјадикuje и зору дочека.

Мајстор Макса је са течајем ствари био задовољан. Мислио је, да ће тај посао још теже ићи. Нарочито бојао се, да ће се госпођа Фема од боље синачкој страни приклонити. Но мудра је госпођа Фема, она је синка свог на то приправила, а тиме је спасла судбу Милевину, јер да тако не испаде, Милева би била Степићка, и још ове јесени Шандор би у столетној официни Максе Свилокосића као вицегазда своју бријачу оштрио.

II.

Жалостан је дан Гаври нашем освануо. Није ни чудо, јуче још ђак и то свршен четир-латинац, а данас већ шегрт! То је страшна промена. Да је ступио у шегрте а да није у школу ишао, ал бар из нормалке, рекао би да то није ништа, на то се припраљао; али изучити четири латинске школе, и то добро, па постати берберским шегртом то је сувише.

То је страхан скок. Има ли горег шта на свету од шегрта? Тежак лебач, особито за Гавру, који је ђак био. Помислите само код женског спола, да каква фрајла постане

„штумагла“. То је то исто. Шегрта слободна воља ограничена је до најниже линије. Свакоме је подлога. Већи полет, племенитије осећање . . . збогом! Он је свачији, а није свој. Тек кад калфом постане, онда почне слободније дисати, и лакше се мицати, док не постане као мајстор свој сопствени суверен. Док је шегрт, гњечи га калфа, кад постане калфом, онда он гњечи шегрта. Тако се и ту, као и иначе у природи, на тај начин равнотежа одржала.

Када је Гаври дао освануо, када се пробудио, падне му на памет, да није више оно, што је до јуче био. Стане плакати; за тим се мало охрабри, обуче се, и јави се матери, која ће га у његово ново звање увести.

Мати, госпођа Фема тешила га је, да ће све добро бити, послаће га како калфом постане у Пешту, па ће онде хирургију учити, а овамо код куће не ће бити прави шегрт, него практикант. То је већ оцу казала, и тако ће и бити, а као мати све ће му чинити, да изгледа као ђак.

То се нешто хватало срца Гаврина, премда му није одмах могло искоренити чежњу за ђаштвом.

Мати га је увела у официну, и предала га оцу. Отац је имао једног калфу и једног шегрта. Калфа, или субјект управо, звао се Светозар Катанић, а шегрт Љуба Винокванић.

Гавра, ма да је ђак био, опет је знао бријати. Већ две три године како је из хунцутарије научио бријати, и оца је не једаред обријао, и то добро.

Дођу два пашажера у официну, један паор и један сенатор. Премда би у реду било, да калфа сенатора брије, ал примера ради мајстор Макса узме паора преда се, а Гаври преда сенатора.

„Та деран тај још је ђак, видио сам га из школе излазити, уме л’ тај што?“

„Не брините се господине, ивер од кладе не пада далеко, обријаће вас као што ваља, боље него ја, — видите.“

И доиста Гавра добро насапуни сенатора, и премда му се рука у почетку мало тресла, ипак га добро обрије. Мајстор Макса готов, и Гавра готов.

„Погледајте се, господине, у огледало има л’ ту замерке?“

Сенатор се погледа у огледало, никакве фалинке.

„Добро је, биће ваљан к’о отац“.

Гавра се мало окуражи, премда се још није могао са бријачом опријатељити.

Мајстор Макса је заповедио субјекту, да господу праву брије Гавра, а остале он и шегрт.

То је Гаври нешто ласкало.

Покрај тога, мати му је јако говела. Кувала је јела, што Гаври пријају. Он је особито волео питу с месом, сваки трећи дан му је мати месила. Начинили му нове хаљине. Субјекту је наложено, да не сме Гаври „ти“ казати, а шегрт мора га звати пер „ви“, јер није шегрт, већ практикант. Даље мајстор Макса наложи, да у кућама изван официне субјект и шегрт брију, ал Гавра нипошто.

И то је Гаври ласкало. Тако су му све по вољи чинили, да му се берберство омили, као год млади прве четир недеље.

Гавра је за то време, т. ј. у почетку увек у официни био. Кад је ко познат дошао, који га је познавао, а он је одмах побегао; стране је већ бријао.

Најтеже му је пало, кад је своје саученике видео. Наш је Гавра био добар ђак, па га је болело кад види, како други у школу иду.

Гавра се ипак мало по мало на берберски живот научио. Поче већ и на поље слободније излазити. Лепо су га одевали, а добро му је све стојало. Био је већ деран од својих петнаест година.

Није му ништа горе било, већ када је по сокаци ишао, а ђаци четвртошколци који су га познавали кад су га виђали, подвикиваху: „Гле брице-штуденте!“ А ти, који су то виђали, били су најгори ђаци.

Кад и кад му се и субјект Катанић подсмејавао, а то због тога, што му није могао тако заповедити као Љуби шегрту.

Гавра се на то оцу тужио, а отац закључи да отпусти Катанића, а другог да узме на његово место. Прилика је ту била. Дође из Земуна субјект Тока Глађеновић, угледан, феш човек, и мајстор Макса прими га, а отпусти Катанића.

Ту је сад други живот по Гавру настао.

Глађеновић беше особити човек. Све да није берберин, ма у каквој другој струци био би велики човек, ал баш средњи никако; но као берберин заиста је велики. Као таковоме, не можеш му ама баш ништа замерити. Ту је стас, ту је лице. Не знаш шта красније свира, ударали боље у тамбуру, ал умилније дрика на гитару. Певач особити, глас — фини тенор. Срце и језик — мајдан од песама. Галант, љубазан, — Бог не створи удеснијег берберина.

Како се смести, а он удари два клина у официни, о један обеси тамбуру, а о други гитар. Хаљина је имао довољно, јер беше прави кицош, бријач прве класе. Земун није оставио, што неби онде службе добио, но што му се већ у Земуну досадило. Чашу је сладости већ онде до дна испио, од хвале већ му је досадно, све лепојке за њиме чезнуше, и оне, које би за њега пошле, а и оне, које због неспретности сталешке не би. Он иде да проба велики свет.

Он ће бити прави учитељ Гаврин у берберској „непостижимости“.

Одмах је првих дана добар утисак на породицу учинио, на мајстор Максу, и на госпођа Фему, на фрајлу Милеву, а и на Гавру.

Кад је певао и свирао, то ти је била милина слушати. Са совака скупљали су се људи, деца и девојке око официне, само да чују Глађеновића. И мајстор Макса га је радо слушао из далека, сећао се своје младости, јер и сам је био добар певач, а и у тамбуру је добро ударао.

Недељом је ишао Глађеновић на бал; тај валцер, те полке, то коло — сваки се дивно. Све девојке — да се помаме.

Дан по дан, а он буде јако омиљен у кући мајстор Максе. Госпођа Фема није хтела показати да је с њим задовољна, да се не би како год своје Гаври замерила, а фрајла Милева у свом удивљењу није знала шта да мисли о том човеку; само га је сажалевала што је берберин. Гавра је пак гледао у њега као у какво чудо, и дошао је до те мисли, да и од бербера може што боље бити.

Гавра покрај Глађеновића постаје други човек. Баштво мало по мало излази из њега. Већ учи ударати у тамбуру, а то је први степен правоме берберству. Помало већ и пева. Још мало, па ће ђаштво сво из њега ишчезнути. Тако и треба, јер берберство по себи таква је особена целокупност, да из себе искључава све, па и само ђаштво; романтика је берберска својствена, оригинална.

Већ иде и по кућама бријати, и то од своје воље. То га је једно једило, кад га ко од познатих на сокаку види, па га викне „брицо!“ Но онда се мора и тај ђак чистити, јер Гавра одмах јуриш на њега. Но то је за Гавру корисно било, јер из мржње прама тих ђака, извукао се из ђачке касте са свим, и постаде прави берберин. Само за ординарне послове није се могао употребити, као на пример, да калфи чисти чизме, или да носи што год, што није за њега. Тако га отац једаред пошље, кад шегрт није био код куће, у Варадин са две флаше вина, да од-

несе његовом неком пријатељу. Гавра се упути, премда му то баш није мило било, с дође до среде ћуприје. Но на његову неирећу наиђу два позната ђака на њега, и видећи како флаше носи, један повиче: „Ено брице!“, а други опет: „Није, сад је већ келнер постао, носи флаше“, и почну му се подсмејавати. Гавра се застиди, дође у забуну, те баца флаше у Дунав, и појурѝ ђаке.

Но од како се од ђаштва отпадно, присвојно је све берберске стране, и јаче и слабији. Био је чистменко, и увек беше углађен; но томе се није ни чудити, покрај оца од столетне берберске фирме, а сад опет поред Глађеновића. Није био више стидљив, но шта више, ако не безобразан, а оно бар сувише слободан. Ни један млађи ђак, ил слабији од њега, није могао покрај њега мирно проћи. Одмах је задиркивао, и ако се тај противио, а он га је и прочупао. Кад су девојке ишле на воду, нису од њега мира имале, и где је највише цикотања, ту је онда за цело Гавро био. Већ је знао доста шаљивих песама, а знао је већ прилично и звиждукати. Није ни чудо; Глађеновић је био звиждач прве класе, а звиждао је бар пет сахата на дан. Почео је на своју личност много држати, постаде галантан, ал и фалшив, но није му ни замерити, јер без тих својстава не би ни био прави бербер. Ни отац му, мајстор Макса, није то замерао, јербо је знао да је то степен к савршенству, ил што Латини кажу: gradus ad Parnassum. Тако га је Глађеновић за три месеца издресирао, да нико не би рекао, да је то онај исти лански Гавра Свилокосић.

Гавра је већ у шеснаестој години, леп, феш деран. Није ни чудо, од кога је отпао. Макса Свилокосић и госпођа Фема, па да немају лена сина! То би било немогуће.

Гавра је смеша од мајстор Максе и госпође Феме, прави mixtum compositum. Биће повиши као отац, ал не тако коштуњав, но танак, округласт на госпођу Фему. Образ материн, полудугуљав, но танак, округласт, обрве повеће и нешто састављене, зуби бели, сав му изглед некако шпањолски. Гаври се виде зуби и по себи, када прослови, ал кад се насмеје, онда му се још већма промоле. Он је био поносит на своје зубе, па се увек смећећи се разговарао, само да му се зуби боље виде. То је научно од Глађеновића, који је такођер беле зубе имао, а бркове као уписане, па када их је глатио, увек се насмешио. Гавра је Глађеновића у свему за мустру узео. Када се Глађеновић у огледалу огледао и глаткао, онда је Гавра узео друго огледало, па је косу намештао. Отац га је звао: мој штуцер.

Глађеновић је држао Гавру не као шегрта, но као колегу. Гавра је знао латински, па је у том Глађеновића поучавао, који је велику пасију имао на латински језик; па је већ и доста речи од њега научно, као: *bonum tunc, quomodo vales, quid facis*, и т. д. Особито у недељу радо се с Гавром шетао, и с њиме латински говорио, и то јасним гласом да свако чује. Гавра је дакле био учитељ Глађеновићев у латинском језику, а Глађеновић Гаври у штуцерају и другим стварима, као н. пр. у игри, у музици, и у певању. Глађеновић је био особити играч. Он је имао учитељицу у валцеру и у полки једну „штумаду“ у Земуну, која је била прва играчица, а она је опет научила те игре од једног кадета, који је био најбољи играч.

Кад није било у официни пашажера, а они најпре латински, па онда удри у полку, не можеш разазнати Глађеновића, ил се на пети, ил на прстима вије.

Други пут опет узме гитар, па свира пева и Гавру поучава.

Не само због латинског језика, него још због нечега је Глађеновић Гавру волео, а то

због тога, што је био у фрајлу Милеву јако заљубљен.

Шта, зар је Глађеновић већ заљубљен, зар тако брзо? А да! Берберин не може бити три месеца без љубави, шта три месеца — ни један дан, па за то и није чудо што се заљубио.

Глађеновић се као прави штуцер лепо носио, — увек по моди; косу је такођер намештао по моди, и већ је две три моде у томе променуо. У Земуну док је била мода солдачка, шишао се „халбцол—цол“ по пропису, после опет „титус“, па онда „à la Fieschi“. Недељом, лети, овако је изгледао: глава остраг јако ошишана, спред над слепим очима и врх чела „кушони преновани“ брада „à la grecque“, од врха танко доле спуштена, па онда беле панталоне, ебрластинске ципеле, жут напршњак, црвена краватла, висок танак цилиндар, мало на десно накривљен, плаветан фрак са жути дугмети, беле рукавице, и танак штап. Остраг му је из цера свилена марама вирила.

За кратко време постане Глађеновић омиљена особа у Новом Саду. Врло је брзо и лако крв пуштао. Доктор га је радо звао, да му помаже код болесника пијавице намештати. Пијавице је тако вешто умео намештати, било на старом, било на младом, на човеку, ил на дами или фрајли, то је све тако ишло лагано и умилно, да би се и здрав зајелео од њега лечити. Бадава, у том послу је мајстор Максу далеко превазишао.

Чуло се за њега да је изредан играч, па су га свуда радо гледали. У сватовима и на јавним играма Глађеновић није смео фалити, а фрајле се нису стиделе с њиме играти, премда им матере нису увек за то биле; у свом животу само је једаред корпу добио, и то у Земуну од једне фрајле, но осветио се тиме, што јој није хтео више оца бријати, ма да је био обрштар.

У сватови је Глађеновић био први човек. Тих песама и тог гласа — свако му се дивно. У збијању шале такођер је први био. Не једној је закуцало срце за њим, и многа је желела назвати се Глађеновићком.

Глађеновић је радо ишао недељом и на „фрајмузику“. Ту је увек био с њим и Гавра. Отац је знао за то, па ништа; рекао би, да је и он у тим годинама, и он би ишао на „фрајмузику“, и на једаред је он оданде пинајдере побацао.

Кад уђе Глађеновић у салу, а он муштрује публику, играче и играчице, глати бркове, па глати коју ће. Баш докторова штумада игра са пинајдером, она је најбоља играчица, а и пинајдер је добар играч. Најбољи су играчи касани, пинајдери и бербери, и можда вуковарски опанчари, а најгори ковачи, колари и зидари. Касани играју бурно, пинајдери везу, а бербери играју са свим нобл, уједно и бурно и везено, па за то се девојке највећма вежу тих трију заната. Берберин има ипак првенство, јер је полугодно и када би ју узео, то би с места постала полумилостива госпођа.

Сада ће играти Глађеновић. Свирају брзу полку. Пинајдер испусти Салику, а прихвати је Глађеновић. С таким ватром, с таквом грацијом играти, као тај пар, — то је реткост. Ко ће само ту брзину описати. Глађеновић не игра, већ лети као телеграм. Глађеновић је прави телеграм. Не да се престићи, лети, јер за њим јури један опасан пинајдер, који такођер лети као африкански летећи козорог, као „шпрингбок“, коме се у трку ноге на земљи не виде. Таке бурне, инферналне полке, не ће лако видети. Славни Чорип кад је полке састављао, таке је парове требао пред очима имати, као што је Глађеновић и Салика, пинајдер и Роза апотекаророва. Салика кад игра, заочијана хаљина начини круг, а крила Глађеновићег фрака

рашири се, као реп племенитог ћурана, и окрећу се око осовине Глађеновићевог тела као ветрењача. У „движенију“ њиховом представљају сунчану систему, јер имају свој пут као и земља око сунца, и окретање свакидашње око сопствене осовине. Глађеновић у игри глати Салики у очи, а Салика опет баца поглед на страну, да је не урече. Кад су седам пута обиграли салу, а они онда престану.

И Гавра се већ фајн упутио, и он игра са једном „кинсмадлом“, све једно друго вуче, но на једаред их достиже један касански пар, гурне их, а они се скотрљају. Девојка као утопљеница држи Гаврине руке, да ју овај подигне, ал Гавра се силом из њених руку откине, и скочи, а она сиротица још лежи на патосу; ал ето ти Глађеновића, подигне је галантно, и поглати девојку, да би се утешио. Глађеновић је мало укорео Гавру, што је тако негалантан био, а Гавра се извињавао, да је морао тако чинити, јер иначе би мислили да је он крив, а не девојка, а овамо је она крива, јер не зна добро играти.

Свака девојка глати на Глађеновића, хоће ли к њој прећи, да с њом игра и за онај мах занста свака је срећна била, која се њега удостојила. Која с њим не игра, завиди оној с којом он игра, а и момци завиде опет Глађеновићу, што се за њега најкрасније цуре отимају. Од пинајдера није имао много зазирати, ал касани били су му опасни. Ако у њима пробуди ревновање, неће добро бити. Особито касани, што с ножем раде и кољу, камена су срца; и берберин ножем ради, ал племенитије употребљење прави, јер се још никад није чуло, да је берберин коме с бријачом врат пресекао, премда је сваком, који се брије врат у опасности и за онај мах, ма ко он био, зависи од милости берберске.

Салика седне да се мало одмори, а до ње још једна празна столица. На ту седне брзо Глађеновић, да му не би ко преотео.

Музика стала, шетају се унаоколо. Свака девојка пролазећи баца умилат поглед на Глађеновића, а Салику пак презиру. Салики није ни бриге. Глађеновић се њојзи исповеда, а Салика све прима; још неколико магновења, па су два срца и једна душа. Сваки може већ познати на њима галантно осећање.

На другој страни касани нешто шушкају, а гледају на наш пар. Особито један касанин на Глађеновића мрко погледа.

Глађеновић и Салика никог не виде до само себе, нити знају шта касани кувају.

Салика има у сиротињској каси хиљаду форината, а покрај тога је красна плавојка, коса жута као злато, кожа тако фина, да можеш испод беле коже видети, како у модрим жлицама крв тече. Састав тела повиши и — пластичан. Онај мрки касански момак већ од дужег времена баца поглед на Салику, ал Салика га се боји и избегава. Тај би рад Салику узети. Да је узме, одмах би за себе радити почео, ранио би марву и клао би је, а Салика би у дућану маст продавала. Видео је како игра с њом Глађеновић, а другови га напањкаваху. Пре нег што ће у салу доћи, седно је са својом дружином при чаши вина.

„Ал ће то тек бити девојка, та Салика,“ рече један од те дружине, „дов се боље угоји, да јој не ће пара бити.“

„Не треба већма да се угоји, доста је дебела,“ рече други.

„Нема више од сто пет фуната,“ рећи ће трећи.

„Да се опкладимо о десет холби вина, да има сто двадесет!“

„Стоји опклада; како ће мо је измерити?“

„Лако, сваки ће с њом полку играти, па кад престане, онда „хоп!“ треба је подићи оберучке. Од нас петорице ако буде већина за сто двадесет, онда ти добијаш, ако ли не,

онда онај. Нама не треба кантар, ми касаци и овако се не ћемо лако преварити.“

„Стоји опклада.“

Као касаци са свим су право имали; они и Салику морају по тежини пресудити, њихова се естетика и код женске у тежини састоји.

Један од њих завири у салу да види Салику; врати се и каже, да Салика седи до берберина, и да тако изгледа, као да ће берберин тријумфовати; Саликине су очи милостиве, а и боја лица не да то затајити.

Уђу сви у салу; гледајући на наш пар у гомили се саветују.

У мрком касацину пробудила се страст љубавног ревновања, и тражи освету.

Касацин је план готов. Брица мора бити лупан, а цура преотета. Најпре ће сви петоро са Саликом играти, па ће је после на њено место посадити, а догде ће и брица са каквом играти, а мрки ће му касацин међу тим место заузети.

„Полка!“ повиче мрки касацин, и полку засвирају, и пре него што ће из свог љубавног

мамура к себи доћи, већ беше мрки касацин пред Саликом, и она мораде с њиме играти, јер корпу му није смела дати.

Глађеновић седи на стоници и не миче се. Мрки један пут салу обигра, пресече, повикне „хоп!“ и дигне у вис Салику. Она се на то насмеши. Тек што је мрки испусти, ал ево ти другога; и тај једаред обигра, пресече, викне „хоп!“ па је подигне, и преда трећем. Тако сви редом до петог. Салику

је то дизање вређало, јер је прва била на том балу, па је држала, да је касаци из пркоса дижу, што се са Глађеновићем забавља, па да јој се тиме подсмејавају. И доиста на сваки „хоп!“ цвикнуше цуре, све у смех.

Мрки касацин добије опкладу. Сирота Салика није знала, да ће њена лепота доћи на касацин кантар, да је измере.

Салика опет седне на своје место до Глађеновића, па у пркос све се већма њему приклања.

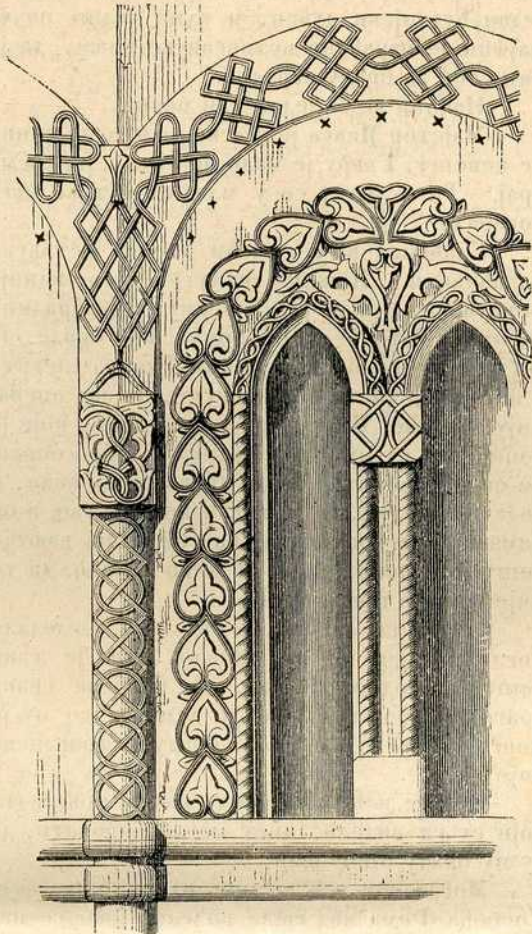
Мрки је до душе добио опкладу, ал план му није испао за руком.

Уђу сви у собу да попију опкладу. Даду вино донети.

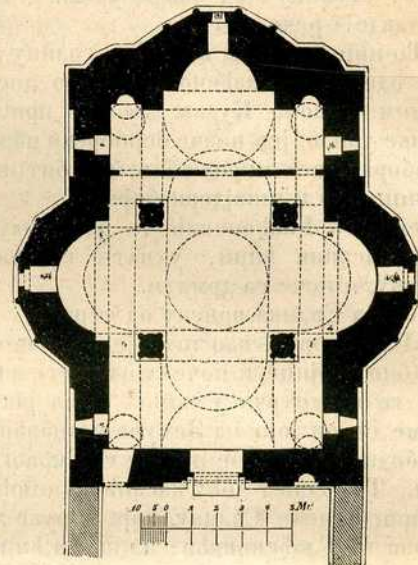
Сад начине нов план. Један ће од њих отићи до Глађеновића, па ће га замолити да устане, и да дође на страну на једну реч, а догде ће мрки касацин његово место заузети. На то ће се Глађеновић мрштити, ваљда и протестовати, па онда је готов вашар. Па шта је један берберин на пет касацин, веле они, да су ту све брице из Бачке, и те би растерали.

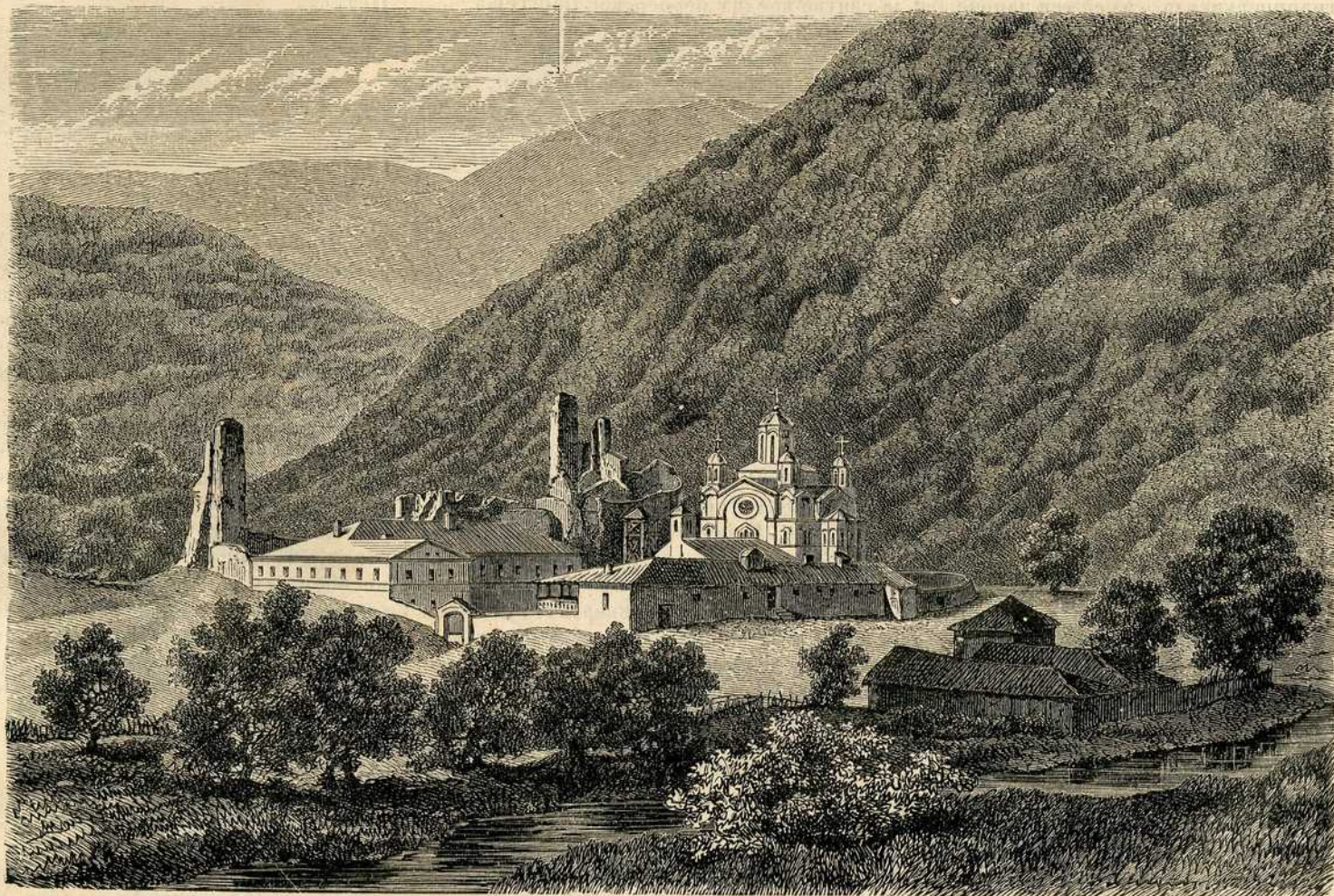
Рељеф на северном pročелу.

Прозор на јужном pročелу.

План основе.

Манастир Раваница у Србији. Цршао Ф. Каницу.

Глађеновић тако ословљен устане, и пође даље за касаном; крв му је већ кипила, кад је мало пре видео оно касапско дизање, па баш је рад био знати шта је у ствари.

На страни су се разговарали. Салика донде седи и чека.

„Видите ли ви оног мркога у оној соби, што иде у салу, тај је залубљен у докторову Салику, а и ја сам мало залубљен, па сам му рад ногу подметути, па хајте са мојим коморатима да га истучемо!“

„Ах, дајте ми мира, ја се не волим тући, идем ја на моје место!“

„Ал ено га већ је сео до Салике, одузео вам је место.“

„Ништа, он мора устати, то је моје место, — резон је, мора устати.“

Глађеновић дође до мрког касана; Салика сва збуњена и заплашена, јер с касанима не сме се човек шалити.

„Ви сте моје место заузели, молим устајте!“

„Како ваше место, то је тако место, да како ко устане, други може заузети, и нисте ви ову столицу под закуи узели. Чистите се одазде!“ рече љутито.

„То није лепо, да ви моју столицу заузмете,“ одговори Глађеновић, и то доста одважним тоном. Кураж му је присуство Салике улило, јер иначе берберски народ није ратоборан, већ мирољубив, а у битци су највише они и снајдери бијени.

Тек што Глађеновић те речи изустити, а мрки касанин ћипи, ухвати га за црну брадицу, и поче га дрмати.

Лепа Салика врисну од страха.

Глађеновић, као што је већ споменуто, није био убојница, и поче се отимати и викати, а на то му дотрчи у помоћ један јак рибар, с киме се он још из Земуна познавао, па га ослободи; ал на себе навуче сад мркога касанина. Томе опет дођу касани у помоћ: један касанин отисне Салику, која је руке дигла и молила за Глађеновића; ал на то ћипи једна капларица, која је до ње стајала, па се заузме за Салику, а један касанин ухвати за косу капларицу, те је продрма; она виче каплара и заиста дођу двоје њих и неколико војника у помоћ. Страшна гунгула; сад се тек започе права битка, ма да се управо није знало за што. Један велики столар узео је две столице, левом руком метнуо је једну извртну на главу, а другу је држао у десној руци, замахнувши на ударац. Тако је као Голијат ишао по сали и ударао је кога је год дочепао. Тај столар био је од оне феле људи, који су као од заната убојнице, па се само из пасије туче, нит гледа ко је крив, ни ко није. Они пак који мирују, највише батина извуку.

Од женске стране вриска и јаук. Цуре дижу хаљине унаоколо, да им не покидају. Флаше лете, астали се премећу, стакла падају од удараца као туча; јаук, псовка, једно за другим.

Салики и капларици помогну солдати, те изађу на поље; цуре се разбегле, све куд које. Глађеновић се из те гунгуле ослободи, није знао ни сам како, но при бегању дочепа се један касанин његовог крила од фрака и искине му, а и цилиндра му је нестало.

На то срећом дође цивилна и дупла солдачка патрола, те их растерају и у бутурницу одведу. Било је ту на патосу коме је рука била искренута, коме пак нога, а коме глава пролупана. Најсрећније су прошли снајдери, јер ти су сви одмах у почетку ван стругали, да није ни један дошао у руке касапске, нити под столицу великог столара.

Кад се битка започела, Гавра је одмах у кујну побегао, но будући се и онде гунгула начинила, то се он у једну пећку увукао, и ту је дочекао крај борбе. За тим се красно извуче, и није ни питао за Ђоку, већ оде кући.

Глађеновић није могао кроз капију, јер је затворена била, него побегне на таван, и увуче се у сено, па кад је било свему крај, а он лагано на поље, па мало изгребен и прочупан без цилиндра отиде кући.

Кад је кући дошао, онда се почне визитирати. Скине фрак, — нема крила. Погледи се у огледало, види, да му је брада ишчупана и тако крвава, да ако се обрије, онда ће ране веће бити, премда нису опасне. Шта ће сад чинити? Шта је то за берберина, као што је Глађеновић, одмах се досетити! Оде у један ћурчијски дућан, и купи једно парче најфиније израђене астраганске коже, да је сам себи за браду изради.

Начини се за један дан марод.

Мајстор Макса је за све то чуо, но чинио се невестит; Гавру је мало испсовао, па свему крај. Та и њему се у младости тако шта догађало.

Глађеновић у самоћи почне астраган израђивати. Кожицу изнутра још финије оструже, па онда је на форму своје брадице скроји. Тако је знао форму своје браде, да му није тешко било скројити. Пошље шегрта у апотеку, да му донесе гуме, па сад операцију започне. Већ је пре тога ранице, које је добио кад су му браду истргли, добро опрао, па онда је остатак браде до коже одсекао, и када се уверио, да је ток крви престао, а он намаже изнутра кожицу са гумом, па тако је вешто прилепи, да не би нико познао, да то није његова права брада.

И сам се засмеши, кад се у огледало погледао, јер му се допало, што је тако вешто погодио. Бадава, од бербера свака враголија испадне. Но до душе и то му је много помогло, што је браду астраганске боје имао.

Сад се већ смео пред светом показати; који су га видели, нису могли веровати, да су му браду ишчупали.

Могао се већ и при ручку показати. Госпођа Фема кад га је видела, јако се насмеши, не толико због његовог страдања, колико због браде, коју је вешто удесио.

Мајстор Макса је и Глађеновићу малу лекцију прочитао, да на себе мало боље пази, и да сачува кредит берберског поштења.

У кући мајстор Максе опет је све у свом реду; сваки свој посао гледа, нити ту има каква пребацивања било Гаври, било Глађеновићу.

(Продужиће се).

СИРОТИЦА.

Приповетка *Ивана Тургенева.*

... Да, да, узме зборити Петар Гавриловић, — тешки су то дани били, и не бих их спомињао. ... Но ја вам се обећах; ваља ми дакле приповедити. Слушајте.

I.

Живљах тада — у зиму 1835 године — у Москви код тетке, рођене сестре моје покојне матере. Бејаше ми осамнаест година: тек што сам прешао из другога у трећи течај „словеснога“ факултета — тако се тада зваше — на московском универзитету. Тетка моја, бејаше то мирна и тиха жена, удова. Живела је у великој дрвеној кући на Остроженци, топлој претопољ, каких, мислим, ван Москве нигде не нађе. Готово се ни с ким не дружаше: засела би од јутра до мрака у гостинској соби са још две друге, пила би чај, бацала карте, па би бومه дала и собу окадити.

Друге би јој утекле у предсобље; после неколико тренутака унео би стари слуга у ливрејсаном фраку бакарни леђен са китом метвице на усјајаној опеци, па брижљиво и

опасно ходећи по ускоме ћилиму полеваше је сирћетом. Бела му се пара примаше срозаног лица, он би се мргодно и главу окретао, а канарице у трапезирији раздражене клоботањем дима тако ништаху, тако ништаху.

Тетка ме је веома љубила и мазила, пуког сиротана. Дала ми је на располагање сав један кат. — Собе ми бејашу изредно намештене, занета не по ђачки; у спаваћој се соби расули застори ружичасте боје; изнад постеље се дизаху завесе од муселина са плаветним кићанкама. Признајем да су ми те кићанке у неколико тешко падале: по моме суђењу такве су ме „нежности“ морале понижавати у очима мојих другова. И без тога су ме прозвали институткињом: не могах нипошто да се привикнем пушењу. Учио сам, што да тајим, мало, особито почетком течаја; много сам се извозио. Тетка ми је поклонила широке ђенералске саонице са медвеђим наслоном и пар израђених вјатских коља. „Благородне“ сам куће ретко обилазио, ал у позоришту бејаш као свој — на бих вам у посласличарницама појео читаву пропаст пирожака. Но крај свега тога не бих никада ни у чему прекардашио; владао сам се „скромно“, „en jeune homme de bonne maison.“ Не бих вам за живу главу увредио своју добру тетку; а при том је у мени и крв текла доста споро.

II.

Још од детињства сам се страсно играо шаха; о теорији не имах ни појма, а не играх рђаво. Једном у кавани догоди се некако, те будем сведок дугога шашкога боја између двојице играча, од којих један, плав, млад човек, својих двадесет и пет година, учини ми се, да је бољи момак. Партија се сврши у његову корист; замолим га, да покуша са мном. Он пристане — и за сахат разби ме шаљки три пута једно за другим.

— Ви имате дара за игру, рећиће ми учтивим гласом, сигурно приметивши како ми самољубље страда — али не знате, да одмах с почетка добро ударате. Ваљало би вам да загледите књижицу Алгајера или Петрова.

— Мислите? Ама како бих дошао до те књиге?

— Дођите мени; ја ћу вам је дати. Рече ми, како се зове и где живи. Други дан одем њему, а кроз недељу дана скоро се никада не растављасмо.

III.

Нови се мој познаник звао Александар Давидовић Фустов. Живљах код своје матере, доста богате женске и државне саветнице, у засебном крају куће и у пуној слободи, тако као ја код своје тетке. Био је неки чиновник у министарству царскога двора. Ја сам га се придржавао искрено. У својему животу не сретох још млада човека, који би ми био „симпатичнији.“ Све је на њему било дивно и привлачно, његов складан узраст, његов ход, глас, а највише његово малено, нежно лице са златастоплавим очима, са лепим, чисто кичишким узраслим носићем над руменим уснама, са лаким кудрама меке косе изнад нешто суженога, но бела белцата чела. Нарав Фустова одликовала се неком особитом сталношћу и неком пријетном, уздржљивом милокрвношћу; он вам се не би никада замислио, вазда је био свачим задовољан; с тога не би га ништа одушевљавало. Свака сувишност, па и у лепом чувству, њега је некла: „то је дивље, дивље“, говорно би тада, једва мало дркћући и присевајући својим златастим очима. И одиста дивне бејашу очи у Фустова! Вазда видиш у њима саучешће, љубав и оданост. Тек сам доцније спазно, да му је израз очију

зависно само од особита њихова склада, да се не мењаше ни онда, када би сркао чорбу или припадно смотку.

Његова је уредност прешла у нас у пословицу. До душе, баба му беше Немца. Природа га је подарила разним способностима. Играо је изредно, прошки је јахао, а пливао је веома добро: дељао је, стругао, лепио, преплетало, резао слике по сенци, рисао воденим бојама киту цвећа, или Наполеона у плавшкастом мундуру, са осећањем свирао је на цитри, знао је ваздан описарија у картама или инако, имао је доста знања из механике, физике и химije, но све — не преко мере. Једини језици му се некако не даваху, па и францески је доста рђаво говорио. У онђе је мало говорио, и у нашим ђачким друштвима учествовао би више тиме, што би му мекост погледа и смешеша већма оживела. Женскињу се Фустов безусловно допадао. — али у томе, за младе људе тако важном питању, не би он никад развезао дивана, и пуно заслуживаше назив „скромнога Дон-Хуана“, како га другови крстише. Ја се Фустову не дивљах, у њега се ниси имао чему дивити, него сам се хвастао његовом наклоношћу, и ако се оно у ствари састојало само у томе, што ме је у свако доба пуштао себи. У мојим очима беше Фустов најсретнији човек на свету. Живео је не другаче, но као бубрег у лоју. Мати, браћа, сестре, тетке, дед, сви су га веома поштовали. Са свима живљаше у необичној слози, и бејаше знан као узор рођака.

IV.

Једном се на канним њему доста рано, но не застанем га у кабинету. Он ми се јави из суседне собе, фркање и плескање допираше отуда до мојих ушију. Фустов се свако јутро прао хладном водом, а после би четврт часа ђимнастиковао, где је јако дотерао. Он не доушташе сувишних брига за тело, но не заборављаше на преко потребне. „Немој на себе да заборавиш, не узаври, труди се умерено!“ то му је била лозинка. Фустов се још не указиваше, кад се од једном спољашња врата од себе, у којој сам ја био, широм отворише, и уђе човек у мундурном фраку својих педесет година, кочонеран, покрупан са очима као млеко белчастим на мркоцрвеном лицу и чвтавом капом седе кудраве косе. Човек тај застаде, премери ме, развали своја велика уста и засмејавши се металским смехом удари се кијачки шаком са страгу по ногама, при чему високо подиже ногу напред.

— Иван Ђемјанић? зашта иза врата мој пријатељ.

— Да, он баш, одазва се дошљак. А шта је то с вама? облачите се? Да! да! (Глас Ивана Ђемјанића звучаша као и смех му нешто металски.) Ја, рекох, да с вашим братом сахат држим, ма, знате, озебао је, све кија. Не може ништа да ради. Тако ето сврнух мало вама, да се огрејем.

Иван се Ђемјанић опет засмеја тим истим чудним смехом, опет се шљани по ногама, да све пуца, и машински се шарене мараме у ђепу, громко се исфрка страшно преврћући очима, па пљујући у мараму ви-ваше колико га је грло доносило: ђфу-у-у.

Фустов уђе у собу и пруживши нам обојици руке зашта нас, не познајемо ли се.

— Не, никако не, тај час загрми Иван Ђемјанић — ветеран дванајесте године нема те части.

Фустов рече најпре моје име, за тим, показујући на „ветерана дванајесте године“ рече: „Иван Ђемјанић Рач, учитељ , но, разних предмета.“

— Да, да, баш разних предмета, прихвати г. Рач. — Шта све нисам, боже благи, учио, па још и сад не учим! И математику,

и географију, и статистику, и талијанско књиговодство, ха—ха—ха—ха! и музику! Шта? ви сумњате, милостиве господине? окрену се у један пут мени. — Питајте Александра Давидића, како вам ја особито свирам на фаготу! Какав бих ја у противноме случају био, Бохемац, Чех то јест? Да господине, ј сам а Чех, а родно сам се у — старом Прагу! Збиља! Александре Давидићу, нешто се слабо дајете виђати. Свирали бисмо један дует . . . ха—ха! Право! —

— Ономад сам био код вас, Иване Ђемјанићу, одговори Фустов.

— Па то ја и велим да је давно, ха—ха! Када се г. Рач смејаше, беле очи његове некако чудно и непрестано бегаху с једнога краја на други.

— Ви се, млади човече, видим, чудите моме владању, обрну се опет мени. — Но то долази отуда, што ви још не знате моје комплексije. Ви ћете се извести о мени од нашега доброг Александра Давидића. Па шта ће вам рећи? Рећиће вам, е је старац Рач простак, Русак, ако и не по крви, а оно по духу, ха—ха! При крштењу назваше ме Јован Дитрих, ал нади-мак ми је Иван Ђемјанов! Што на уму то и на језику, срце ми је што но реч „на длану,“ не знам за те којекакве церемоније, и не ћу да знам! Ал шта сам ја узео ту ваздан? Дођите ми које вече, па ћете видети. Моја баба — жена то јест — тако је исто проста. Хоће нам накухати, напећи . . . пропаст! Александре Давидићу, није л' тако?

Фустов се тек осмехну, а ја оћутах.

— Не гадите се од старца, дођите, продужи господин Рач. — А сада . . . (ту извади громоран, сребрни сахат из џипага, па га поднесе избеченом десном оку.) Најбоље ће, мислим, бити, да одлазим. Друго ме тиче изгледа . . . Враг би ме знао шта тог учим — митологију, да, да, бога ми! А далеко живи, лола један, код „црвене капије!“ Ал све једно: одућићу се и пешке, не да се брата окачити; молим вас, отишло би извошчичку (кочијашу) пуних петнајест капејака. Аја! у ђепу нек остану! Ха—ха! Извините, молим, „мосмане,“ док се не видимо! А ви млади човече, дед сврните . . . Но? Да, јест боме, мора се дует одсвирати! загрми господин Рач из предсобља са дупом навлачећи каљаче, и посљедни му се пут заори металски смех.

V.

— Да чудна човека! обрнем се ја Фустову, који се међу тим већ латно тоцила. — Није ли странац? Тако рђаво руски говори.

— Странац: тек се пре тридесет година доселио у Русију. Мал' те га није 1802 године какаво кнез довео из туђине . . . за секретара ил' ће бити пре за послужитеља. А руски говори посве рђаво.

— Тако некако оштро, све одмршнује, и замршнује, уменам се ја.

— Но да, Тек само врло неприродно. Они сви тако говоре, ти порушени Немци.

— А да није Чех?

— Не знам; може бити. Са женом говори немачки.

— А што се назива ветераном дванајесте године? Је л' служио у војсци?

— Каква војска! Кад оно Москва гораше, он је у њој остао и изгубио све своје имање . . . Ето то му је сва служба.

— А за што је остао у Москви?

Фустов је једнако брусно.

— А бог би га знао! Слушао сам да је био наш увода; ал биће, — то је измишљотина. Него да му је држава штету накармила, то јесте.

— На њему је мундури фрак . . . Он, сигурно служи?

— Да. Предаје у кадетском корпусу. Државни је саветник.

— А ко му је жена?

— Овдашња Немца, кћи кобасичара, месара . . .

— А ти често њему одлазиш?

— Одлазим.

— Но, па? Је л' код њих весело?

— Доста весело.

— Има ли деце?

— Има. Од Немце троје, а од прве жене сина и ћерку.

— Колико је година старијој ћери?

— Двадесет и пет.

Учинио ми се, да се Фустов јаче клупи пригнуо, точак као да се брже вртио и шкрпнао под одмереним притисцима ноге му.

— Па је ли чему?

— Како коме. Лице јој је дивно, а и она је сва . . . дивна особа.

— Аха! мислим ја у себи.

Фустов је продужио свој посао са особитом ревношћу, и на свако моје даље питање одговарао би мумлањем.

— Морам се упознати, одлучим у себи.

VI.

После неколико дана одем заједно с Фустовим господином Рачу на посело. Живљаше у дрвеној кући са великом авлијом и баштом у кривој улици поред Пречишћенскога булвара. Он изађе пред нас у предсобље, сретнув нас оним својим громовитим кикотом и лармом, одведе нас одмах у гостинску собу, где ме представи громорној госпођи у тесној хаљини од камелота, Елеонори Карповној, својој жени. Елеонора се Карповна за прве младости за цело одликовала тим, што Французи, не знам за што, зову „красотом ђавола“ т. ј. свежином; но када се ја с њом упознадох, и нехотице те је опомињала на добар комад говеђине, који тек што је месар метнуо на чист мермеран сто. Не рекох без намере „чист“; не само да ми домаћица долазаше за узор чистоте, него ти се и све у кући око ње нешто сијало нешто блистало; све ти је изрибано, углађено, сапуном измивено; самовар је на округлом столу све горео кано жеравица, завесе на прозори, убрушчићи, све се ковчише од силнога скроба, а тако и хаљинице и кошуљице четворо деце господина Рача, која су ту седела. Свако ти је здепасто, урађено, шире но душе, пљунута мати, са грубим, снажним лицем, са зуловима и лепо одсеченим ноктима. У свих четворо нос нешто стињен, усне чисто надуване, а очи малецне, сиве.

— Ево и моје телесне страже! повика господин Рач међући своју тешку руку редом на дечије главе. — Коља, Оља, Сашка и Машка! Овоме је осам, овој седам, овоме четири, а овој пуне две године! Ха—ха—ха! Као што изволевате видети, ми са женом не зевамо. А? Елеонора Карповна?

— Ви вазда све тако зборите, рећиће Елеонора Карповна, па се окрену.

— Па је својој дерлади надела све руска имена! продужиће господин Рач — па, молим вас, све ће их покрстити у грчку веру! Бога ми! Нека ме одмах ђаво носи, ако она код мене није Словенка, ма и ђерманске крви! Елеонора Карповна, ви сте Словенка је ли?

Елеонора се Карповна расдила.

— Ја сам дворска саветница, ето шта сам! И онако чини ми се да сам руска госпођа, а све што ћете сада говорити . . .

— Т. ј., како она љуби Русију, за чудо! прекине је Иван Ђемјанић. — Ха—ха! — да се све земља тресе.

— Но па шта? продужи Елеонора Карповна. — Да богме, ја и волим Русију, где бих иначе могла доћи до титуле саветнице? Па

ето су ми и деца сад благородна. Kolia, sitze ruhig mit den Füßen.

Рач махну на њу руком.

— Но, ти, булице моја, умири се! А где је „благородно“ Викторче? Све се врага некуд вуче! Још ће нагазити на инспектора. Но, ал тај ће му дати! Das ist ein Bummler der Victor!

— Den Victor kann ich nicht kommandieren, Иване Ђемјанићу. Sie wissen wohl! прогунђа Елеонора Карповна.

Ја погледам на Фустова, не бих ли како год докучно пита га је нукало, да полази таке људе . . . но у тај пар уђе у собу девојка високога узраста, у црној хаљини, старија ћерка господина Рача, на коју ме подсети Фустов. Појмио сам, за што ми је пријатељ посеђавао тако често господина Рача.

VII.

Сећам се, негде се у Шекспиру говори о „беломе голубу у јату црних гавранава“; таки је утисак пробудила у мени и ова девојка. Између света, који је окружаваше, и ње, бејаше врло мало општега; изгледаше, да се тајмице и сама не могаше довити и начудити, како је она амо доспела. Сви чланови породице господина Рача долажаху ми задовољни са собом, као тресак здрави доброћуди људи; на њеном красном ал већ прецветавајућем лицу могао сивидети израз туге, поноса и болешљивости. Они, видиш да су „плебеји“, у понашању су не усиљени, рекао би, груби и прости; а на свом њеном аристократском бићу неки страшљив немир. У самој њеној спољашности не бејаше склада, који би нас подсећао на ђерманско племе; она нас је пре подсећала на урођенике југа. Необично густа, црна коса без сва-

кога сјаја, упале исто црне и исто тамне но прелепе очи, ниско извијено чело, орловски нос, зеленкаста бледоћа глатке коже, нека трагична црта околу танких усана, на обрашчићима лаке јамице, кретање нешто одсечено и у исто доба невешто, дивна девојка, ал немилорквна . . . у Италији све то не би ми долазило необично, но у Москви на Пречишћенском бувару, просто рећи, изненадило ме је! Ђипих са столице кад уђе у собу. Она баци на мене оштар, неједнак поглед и спустивши своје црне трепавице седе близу прозора „као Татјана“ (Пушкинов Оњегин бејаше тада у свакога од нас још у свежој памети.) Погледам Фустова, но мој пријатељ стојаше мени леђима окренут, па примаше баш чашу чаја из набулих руку Елеоноре Карповне. Још сам приметио, да је цура улазећи у собу донела собом струју хладноће . . . „Ох, да идвна кипа!“ мишљах у себи.

VIII.

— Петре Гаврилићу! загрми господин Рач обрћући се мени; изволите, да вас упознам са мојом . . . са мојим . . . са мојим бројем првим, ха—ха—ха! са Сузаном Ивановном!

Ја се ћутке поклоним но у исти пар рекох у себи: „Та ни име јој није као у других“, а Сузана се лако попридигла, не смећећи се и не растварајући силно стиснутих руку.

— Но, а што је са дуетом? рећиће Иван Ђемјанић. Александре Давидићу? а! добротреворе! цитра вам је остала код нас, а фагот сам већ извадио из туља. Де, насладимо уши поштена друштва! (Г. Рач радо би свој руски говор засладио, он би ти тестерио изразе налик на оне, од којих све дрече, све ултранародне песме кнеза Вјаземскога: „дока дла всего“ место „на все“, „здѣсь намъ не обиходѣ, глядимъ въ угоду, не на показъ“ и т. д. Сећам се, једном ме је Иван Ђемјанић, који је све горно љубављу к снажним речима са енерџичним окончајем, узео ме уверавати

на цитри, но мени је тај инструмент био вазда досадан, мени је вазда долазило, а долази и ми сада, е је у цитри затворена душа увелога Жида — каматника, и као да кроз нос пева и жали се на немилосна виртуоза, који је гони, да од себе гласа даде. Тако исто не могаше ме задовољити ни свирка г. Рача; сувише његово од један пут поцрвенело лице са белим очима, које се злобно превртаху даде му оговорљив израз: мислиш спрема се да својим фаготом кога год пошље на онај свет, а пре тога се руга и прети пуштајући једну за другом промукле, грубе ноте.

Ја се придружим Сузани, причекам прву минутну паузу, и запитам је, воли ли и она тако свирку кано отац јој?

Она се тргне, као да је се дотакох, и накратко ми рече: „Ко?“

— Ваш отац, рекох, — господин Рач.

— Г. Рач није мој отац.

— Није отац? Извините ме . . . сигурно нисам добро разумео . . . Но мени се чини . . . Александар Давидић . . .

Сузана ме гледаше дуго и страшљиво

— Винистеразумели г. Фустова. Г. Рач је мој очух.

Ја ућутим.

— А ви не волите свирку? почех из нова.

Сузана ме опет погледа. Одиста у очима јој беше нешто задивљало. Очигледно не би очекивала и желила, да нам се разговор продужи.

— Ја вам то не рекох, одговори ми развучући.

Тру—ту—ту—ту—ту—у . . . закрча од једном фагот бесно довршујући посљедњу фијоритуру. Обрнем се, видим црвенушију г. Рача, кано у блаора подрашеним ушима, и дође ми страхота гадан.

— Но, тај инструмент сигурно не волите, ре-

Српски споменик код Ниша.

да је у његовој башти сам „кречњак“, „издањак“ и „сушњак.“ Тако? а? но! иде ли? повика Иван Ђемјанић видећи да Фустов није противан. Колка марш у собицу, довуци овамо ону подлогу! Олга донеси цитру! Но „благоволи“ донети и свеће, правовернице! (Г. Рач се вртио по соби кано чигра.) Петре Гаврилићу, ви волите свирку, а? А ако немарите, а ви се занимајте разговором, ал само не кришом, кријумчарски. Ха—ха—ха! А где је пропала та луда, Виктор? Но, и он би те послушао! Ви сте га, Елеоноро Карповна, посве размазали!

Елеонора Карповна плану.

— Aber was kann ich denn, Иване Ђемјанићу . . .

— Но, добро, но, не слини ми! Bleibe ruhig, hast verstanden? Александре Давидићу! Немојте молим понизно да . . .

Деца одмах извршише заповест очеву, подлоге се одмах дигоше, поче свирка. Ја сам већ рекао, да је Фустов изврсно свирао

кох јој полугласно.

— Да, не волим, одговори ми она, као да је појмила, куда нишаним.

— Аха! рекох у себи, и као да се нечему зарадовах.

— Сузана Ивановна, рећиће у један пут Елеонора Карповна на своме немачко-руском језику — воли веома свирку, и сама врло дивно свира на гласовиру, само што не ће да свира, када је одвећ моле.

Сузана не одговори Елеонори Карповној ништа, — сувише ни не погледа је — и тек се олако испод опуштених већа понесе очима на ону страну. По томе једном кретању — по кретању зенице јој, могао сам појмити, какво чувство гоји Сузана према другој жени свога очуха. И опет се нечем зарадовах.

У то се дует сврши. Фустов устане и приближив се неодмереним корацама прозору, поред кога сећасмо са Сузаном, запита је, је л' добила од Ленголда ноте, које јој је обећао да ће јој послати из Петрограда.

— Потпури из „Роберта ђавола“ додаће Фустов обрћући се мени: — из те нове опере, о којој сада сви толико лармају.

— Не, нисам добила, одговори Сузана, и окрећући се лицем прозору брзо прошапута: Молим вас, Александре Давидићу, немојте ме данас гонити да свирам; нисам ни мало расположена.

— Шта то? Мајерберов „Роберт ђаво“! завика придошли нам Иван Бемјанић: — да се кладимо! зацело је што ваљано! Он је Жид, а сви Жиди баш као и Чеси, то су вам рођени свирачи! Особито Жиде! Није л' тако, Сузано Ивановна? А? Ха—ха—ха—ха!

У задњим речима г. Рача, а тога пута и у самом смеху, чуло се нешто посве друго, но што му је обично заједање — видеља му се жеља да вређа. Тако се бар мени учинило, а тако га је и Сузана разумела. Она се и нехотице трже, поцрвени, загризе доњу усну. Светла тачка, кано блистање сузе, мину јој трепавицом; брзо скочи и изиђе из собе.

— А куда? Сузано Ивановна, повика за њом г. Рач.

— Маните је, бога вам, Иване Бемјанићу, умеша се Елеонора Карповна — Wenn sie einmal so etwas im Kopfe hat. . .

— Нервозне је природе, рече г. Рач, обрнувши се на петицима, и шљани се по бутинама; — *plexus solaris* јој страда. О! немојте ме тако гледати Петре Гаврилићу! Јасам се и анатомијом занимао, ха—ха! Могу и лечити; Ето запитајте Елеонору Карповну . . . Све њене болести ја лечим. Тако вам ја то знам.

— А ви се морате вазда тако гупо шалити, одговори му она зловољно, док је међутим Фустов, смешени се и пријетно љубкајући се, гледао их обоје.

— А што се небих шално, *mein Mütterchen*? прихвати Иван Бемјанић. — Живот нам је дан зарад користи а још више ради лепоте, као што рече неки песник. Колка, убриши нос, крме једно!

IX.

— А ја се данас по твојој милости нађох у веома незгодном положају, рекох тога вечера Фустову, враћајући се с њиме дома. Ти ми рече, да је та . . . како се врага зове? Сузана — ћерка г. Рача, а оно му је пасторка.

— Збиља! Ја теби рекао, да му је ћерка? У осталом . . . зар није све једно?

— Тај Рач, наставим ја . . . — Ах, Александре, ала ми се не свиди! Ниси ли приметно с каквим се особитим подсмехом данас пред њом изразио о Жидима? Зар је она . . . Јеврејка.

Фустов је ишао напреда, размахивајући рукама; хладно је било, снег је под ногама као со шкринао.

— Да, сећам се, тако сам нешто слушао, рећи ће најпосле . . . Мати јој је, чини ми се, била јеврејске лозе.

— Г. Рач се ваља да први пут женио, кад је узео удовицу?

— Сигурно.

— Хм! А тај Виктор, што вечерас не дође, и то му је синиак?

— Не; то му је прави син. У осталом ти знаш, ја се не плећем у туђе послове, и не марим, да распитујем. Ја нисам радознао.

Ја се угризох за језик. Фустов је све једнако напред журио. Кад смо дошли близу куће ја га достигнем и погледам му у лице.

— Је л' бога ти, запитах га: — Сузана, сигурно, ваљано свира?

Фустов се намргоди.

— На фортепијану свира ваљано, промумла кроз зубе. — Тек је веома дивља, то ти напред кажем! придода лако ачећи се. Видело се, да се кајао, што ме је с њоме упознао.

Ја умукох, и ми се растадосмо.

X.

Сутра дан одем опет Фустову. Јутром сам морао мало код њега приседети. Као обично, дочека ме лепо, но о јучерашњој посети ни речи! Као да је узео воде у уста. Ја се дам на превртање последњег броја „Белескопа“.

Ново лице уђе у собу. Као да је онај

нас једно с другим. Бејасмо оба ђаци, но у разним факултетима.

— А, не . . . није него! Јуче, морам признати . . . (Ту се г. Рач јуниор насмеја на сва уста, опет тако не без пријетности, но зуби му се показаше рђави) пило се, страха се пило. Да—а—шта! — Повуче на смотку и искашља се. — Пратили смо Абиходова.

— А куд одлази?

— На Кавказ. Па вуче тамо и своју љубазницу. Ви знате, ону црнооку, грозничаву. Луда—а!

— Ваш отац питаше јуче за вас, примети Фустов. Виктор пљуну на страну.

— Да; чуо сам. Ви јуче западосте у наш окџ. Но, па? јесте ли свирали?

— Ка' обично.

— А она . . . Та ваља да се пред новим гостом (ту он махну главом на моју страну) тек није ваздан циврала? Није хтела свирати?

— О коме ви то говорите? запита Фустов.

— Но, разуме се, о велештованој Сузани Ивановној! Виктор се разбаци још боље, пребаци руку над главом у округ, погледа у длан, и из дубљине груди зафрка.

Погледим на Фустова. Он само слеже плећима, као да би хтео рећи, да од таког бедака боме није што боље ни изискивати.

XI.

Виктор се бацно у диван — гледећи у тавански спод, лагано и кроз нос — о позоришту, одвема, њему познатим глумицама, о некој Серафими Серафимовној, која га је „оманула“, па онда о новом професору Р., којег је крстио скотом. „Па онда, молим вас, шта је та утвора измислила? Сваку лекцију почиње са прозивањем имена, па се још држи за слободњака! У брашнару бих ја све ваше слободњаке

стрипао!“ И обрнув се најпосле целим лицем и телом Фустову, рече полужалосним а полупоругљивим гласом:

„Шта сам вас хтео замолити Александре Давидићу . . . Не би л' се мој старац како год дао опаметити . . . Ви сте се тамо с њиме с дуетима пропевали . . . Даје ми на месец пет рубаља, јест! . . . Ма шта је то?! На духан није доста. Па онда још попује: не задужуј се! Да њега посадим на моје место, па да видим! Ја боме не добијам никакве мировине, не као други (Виктор је на последњу реч ударио особеним нагласком). А има пуне новчурине, знам ја. Не ћеш ти мене видети, да ја од тебе просијачим, не ћеш ти мене за нос вући. Шалиш се боме! Поткожио сам се и ја . . . да—а—шта!

Фустов погледа Виктора попреко.

— Па молим вас, узе он зборити, — ја ћу већ рећи вашем оцу. А, — овај — ако хоћете, ја могу . . . па тамо док . . . могу нешто.

Требиње.

исти син г. Рача, због чијег је одласка синоћ отац му толико пребацивао.

То бејаше млад човек, својих осамнајест година, већ попијен и болешљив, са безобразним смешеним на нечистом лицу, са изразом умора у успаљеним очима. Лично је доста оцу, само му црте бејашу мање и не бежу без пријетности. Али и у самој тој пријетности бејаше нешто немило. Одевен је био веома нечисто, на мундурном му капуту не бејаше пуцета, једна му чизма пукла, а духан није, него све удара из њега.

— Здраво, проговори он промуклим гласом, и оним особеним слегањем плећа и главе, које сам вазда приметно урамажених и тврдоглавих младих људи. — Мишљах на универзитет, а грнух ево овде. У грудима није него ми се нешто попело. Дед, бога вам, смотку. — Прође сву собу лењо вукући ноге, и не извлачећи руку из пинагова учакширама, па се грозно баци на диван.

— Озебли сте? запита Фустов, и упозна

— А не, да боме! Боље мало старчиња намастити . . . У осталом, дода Виктор протрвши нос свом шаком, — а ви дајте ако можете, тако једно двадесет и пет рубаља . . . Кол'ко сам вам, збиља дужан?

— Узајмили сте од мене осамдесет и пет рубаља.

— Да . . . Но, ето, видите . . . е па хајд' нека буде свега сто десет рубаља. Вратићу вам све у једаред.

Фустов изиђе у другу собу, донесе банку од двадесет и пет рубаља, и хућећи да је Виктору. Овај је узме, зевну на сва уста, не скривајући их, прогунђа: „хвала!“ па се попридиже с дивана грчећи се и теглећи.

— Ух—у—у—у! . . . него нешто ми није добро, промумла, — ишао бих ма у Италију.

Фустов гледаше за њим. Видело се, да се борно са собом.

— Каку сте мировину споменули отојич, Виктор Иванићу? запитаће га најпосле.

Виктор застаде на прагу, и натуче качкет.

— А ви не знате? Мировина Сузана Ивановне . . . Она је добија. За други пут ту занимљиву анекдоту. Кад било припове дићу вам. Дела, баћушка, дела! А ви молим вас немојте да заборавите на старца. Кожа је у њега до душе дебела, немачка, па још руски учињена: ма све се да протурити. Само да ту не буде и Елеонора, моја маћеха. Татица је се боји, она се за све своје брине. Ал' да, та и ви сте дипломата! Збогом!

— Ала је то неко ђубре, то дериште! рече Фустов истом што су се врата затворила.

Лице му је горело кано у огњу и једнако се од мене окрећао. Ја га нисам узео ваздан запиткивати, па на скоро одем.

XII.

Цео сам тај дан провео размишљајући о Фустову, о Сузани, њеним роџацама: долазила ми је цела ствар нешто тужна, налик на породичну драму. Колико сам ја могао судити, мој пријатељ није био равнодушан према Сузани. Но она? Је ли она њега љубила? Са чега је долазила тако несрећна? И у опће какво суштаство бејаше? Така ми питања непрестано долажаху на памет. Тамно но силно чувство говораше ми, да ми се ради њихова разрешења не треба обраћати на Фустова. Свршило се тим, да сам се сутра дан унутро сам кући г. Рача.

Од једном се узех кајати, и дође ми веома нелагодно, док се осетих у маленоме, тавноме предсобљу. „Ал' молим те, не ће се ни показати,“ пројури ми кроз главу, „хоћеш седити са гнусним ветераном и његовом дебелом женом. Па најпосле баш да се и покаже, е па шта је онда? Не ће ни речи проговорити. Још јуче ме је дочекала тужно, не учтиво. Што сам ја дошао амо?“ Док све то размишљах слупиче отрча да ме пријави, и у суседној соби после два три питања: „Ко је то? А? Шта велиш?“ зачу се тешки клепет папуча, врата се мало одшкринуше и у пукотини између обе половине избуљи се лице Ивана Ђемјанића најжењено и намргођено. Устави се на мени, и не измени одмах свога израза . . . Видело се да ме г. Рач у први мах не познаде, но од једном му се образи уокружише, очи сүзише и из разваљених уста са кликотом загрми поклич:

„А, баћушка поштењејши! Ви сте то? О молим извините.“ Пођем нерадо за њим, јер ми се учини, да ме тај дочељиви, весели г. Рач у себи врагу шаље. Ал' сад што ћу? Одведе ме у собу за госте: кад тамо, ал' за столом седи Сузана са рачуницом. Погледа ме својим сумрачним очима, и мал' те не загрисе нокте на левој руци . . . то је у ње била навика, а ја сам приметно навика у свих нервозних. Окромљене бејаше никога у соби.

— Ево, мој господине, узме г. Рач, па се шљану по бутинама, ево при каком нас занимању са Сузаном Ивановном застадоште; рачунамо. Жена ми није јака у „аритметици,“ а ја, морам признати, штедим своје очи! Без наочари не могу да читам; молим вас, шта знам да радим? Дед нека се омладина мало потруди, ха—ха! То ред изискује. У осталом, ствар није баш хитна . . . Тиха вода брег рони . . . ха—ха!

Сузана затвори књигу, па хтеде поћи.

— Стој, море стој, рече г. Рач, — Чудна ми посла ако ниси у „тоалету“ . . . (На Сузани бејаше веома стара, скоро детиња хаљиница са кратким рукавићима). Драги гост не ће замерити, а ја бих само да рачичким претпрошлу недељу . . . Ви ћете извинити, молим вас, окрену се мени. — Ми као што видите, не правимо с вама велике параде!

— О молим, молим лепо, немојте се ни мало бунити, повиках.

— Тако, тако, мој баћушка поштењејши; ви сигурно знате; покојни г. Алексије Михајловић Романов рећи ће тек: „Раду сво време, а весељу само тренут!“ А ми баш делу посвећујемо тренут . . . ха—ха! Каки су то тринајест рубаља и тридесет капејака? придодаће у полуглас обрнув ми се леђима.

— Виктор је узео од Елеоноре Карповне; он вели, да сте му ви допустили, одговори тако исто полујасно Сузана.

— Вели . . . вели . . . допустио . . . промумла Иван Ђемјанић. — Мени се онако чини, да сам ја као код куће. Као могао би се запитати. А тих седамдесет рубаља куд су ти?

— Столару.

— Да . . . столару. А за што?

— По рачуну.

— По рачуну. Покажи — де! Зграби књигу од Сузана, насади на нос округле наочари у сребрном оквиру, па стаде трчати прстом по врстама. — Столару . . . столару . . . Ви би само новац из куће, напоље! Да то би сте ви . . . Wie die Kroaten! . . . По рачуну! А у осталом придодаће громко и с нова се обрну мени лицем, а наочали са носа гурну, — шта је мени боже мој, сада наспело. Тим се ђубретом може човек и доцније заимати. Сузано Ивановна, дедизволите одвући ту „бухгалтерију“ на своје место, па будите тако добри те дођите натраг, и усхитите слух овога драгог посетиоца вашим музикалним оруђем, то јест свирком на фортепијану . . . А?

Сузана обрну главу.

— Ја бих био веома срећан, придодам брзо, — веома би ми мило било, да чујем свирку Сузана Ивановне. Но не бих рад ни за што на свету, да вас узнемирујем.

— Како узнемирување, шта ви то говорите? Но Сузано Ивановна, eins, zwei, drei!

Сузана не рече ни речи, и изађе на поље.

XIII.

Ја нисам мислио, да ће се вратити; но она се на брзо из нова показа: ни хаљине не промени и седнувши у угао у два маха ме је пажљиво мотрила. Да ли је она у мојем понашању с њом осећала, да ми је улила и нехотице неконетумачљиво поштовање, веће него радозналост, шта више веће него и саучешће, је ли тај дан била боље расположена, доста да од једном приђе гласовиру, немарно баци руке на додирке, и нагнувши мало главу преко плећа к мени, запита ме што бих хтео да ми отсвира. Не могах јој ни одговорити а већ је села, домашила ноте, пажљиво их преврну, па стаде свирати. Од детињства сам гинуо за музиком, но тада се још слабо у њој разумевах, слабо бејаш познат са производима великих људи, и да г. Рач, који је нешто незадовољан био, не промумла: „Aha! wieder dieser Beethoven!“ ја

не бих знао шта је управо Сузана изабрала. Бејаше то, као што сам доцније дознао соната у F mol opus 57. Сузанина ме је свирка неисказано поразила: ја не очекивах таке силе, таког огња, такога полета. Одмах из првих таката бурно — страсног allegro, почетка сонате, осећах оно скамењење, ону хладноћу и слатки ужас усхита, што тренутно обузима душу кад у њу неочекиваним летом падне красота. Не макох се ни једним удом до краја; све бих хтео, но не смедох узданути. Случајно сам седно иза Сузана, лица јој не могах видети, ја видех само где би јој црне, дуге косе кад и кад скакутнуле и биле се по плећима, стас би јој се бурно љубакао, а њене танке ручице и голи лактови летели би брзо и нешто неспретно.

Последњи одјец изумреше. Узданух најпосле. Сузана је једнако седела пред фортепијаном.

— Ја, Ја, приметиће г. Рач, који је у осталом тако исто пажљиво слушао, — Romantische Musik! То је сад у моди. Само за што се не би чисто свирало? Је л? А? Прстом по два нотама у један пут; — чему то? А? Ал да, да: све само брзо; тако долази ватреније. А, је л? Роткве! задреча у један пут као дротар.

Сузана се лако обрну г. Рачу, видех јој лица са стране. Танка се обрвица високо подиже над опуштеном већом, неједнако се руменило разли образом, малено ухо поцрвенило под расплетеним увојцима косе јој.

— Ја сам баш сам собом слушао најбоље виртуозе, продужиће г. Рач, од једном се намргодив — па сви они пред покојним Филдом Ђу! Нула! Зеро! Das war ein Ker! Und ein so reines Spiel! Па његове композиције! — предивне! А сви ти нови, „тлу-ту-ту“ па „тра-та-та,“ то је, мислим више писано за ђаке. Da braucht man keine Delicatessen! Удри по диркама, где доспеш . . . А шта ту ваздан! Изиће ма шта! Janitscharenmusik! Пхе! (Иван Ђемјанић обрне чело марамом.) У осталом ја то не говорим због вас, Сузано Ивановна: ви отсвирате ваљано, и не треба да се наћете увређени због мојих примедба.

— Сваки има свој укус, рећиће тихим гласом Сузана, а усне јој задрхташе; — а ваше примедбе. Иване Ђемјанићу, знате, да ме не могу увредити.

— О, то се бар зна! Само немојте да мислите, окрену се г. Рач мени — немојте молим вас мислити, милостиви господине, да то долази од наше превелике добротe и као душевне нежности: већ просто ми себи уображавамо, да смо са Сузаном Ивановном тако високо узвишени, да већ у — у шубара нам се натраг најерила као што Руси веле, и да никака критика не може да нас дохвати. Самољубље, милостиви господине, самољубље, оно нас је дотле узнело; да — шта?

Убезекнух се слушајући г. Рача. Жуч, отровна жуч све је кинтела у свакој му речи . . . Па давно се већ накупала! Давила га је. Покушао је, да заврши своју тираду обичним смехом — и грчевито се, промукло закашља. Сузана не рече му у одговор речи, само је главом завртила и подигла лице, па узевши се обема рукама за лактове, пође управо њему. У дубљини непокретних раширених јој очију незагашљивим огњем тињаше вајкадашња мржња. Мучно ми дође.

— Ви сте од две разне музикалне лозе почнем силом не усиљавајући се, хоћећи самим тим неусиљавањем показати, да ништа не приметих, — па с тога није чудо што се не слажете у мњењима . . . Но, Иване Ђемјанићу, ви ћете ми допустити да станем на страну . . . млађега племена. Ја до душе нисам у то посвећен; но морам признати, да ме још ништа у музици није тако дирнуло, као то . . . као то, што је овај час Сузана Ивановна одсвирала.

Рач се у један пут наклопи на мене.

— А по чему ви мислите, продера се, а сав се још црвено од кашља, — да бисмо вас хтели врбовати у наш лагер? (Lager је немачки изговор.) О, то нам није ни најмање нужно, bardzo dziekuje, хвала лепо! Слободном слобода, спасеноме спас! А што се тиче два поколења, то је истина: Нама је старцима с вама младимачучно живети, веома мучно! Наши се појмови ни у чем не слажу: ни у вештини, ни животу, па ни у чедности. Није ли тако, Сузано Ивановна?

Сузана се насмеши презорним смешењем.

— Особито што се тиче чедности, као што велите, појмови нам се не слажу, и не могу се сложити, одговори она, и нека строгост протрча јој обрвама, а усне јој ка' и пређе слабо дрхтају.

— То се зна! дашта! прихвати Рач. — Ја нисам филозоф! Ја не могу да се попнем . . . тако високо! Ја сам човек прост, роб предра-суда, да боме!

Сузана се опет насмешила.

— Чини ми се, Иване Ђемјанићу, и ви се знадате уздићи изнад тога, што се зове предрасуда.

— Wie so? хоћу рећи: како то? Ја вас не разумем.

— Не разумете? Тако сте заборавни?

Г. Рач је, мислиш, пропао.

— Ја . . . ја . . . рећиће. — Ја . . .

— Да, ви, господине Рачу.

Наступи мало ћутање.

— Него молим вас, молим вас, узе г. Рач. — Како ви можете тако дрско . . .

Сузана се од једном усправи колико је висока, и не пуштајући из руку лаката, стискајући их и претрчавајући прстима, остави се пред Рачем. Изгледаше, као да га позива на мејдан, као да му иде у коштац. Лице јој се преобрази; од једном, док си тренуо, дође и необично лепо и страшно, мутне јој очи заблесташе неким веселим и хладним сјајем — сјајем челика; усне, које су још скоро дрхта-тале, стискоше се у једну праву, неумољиво-строгу црту. Сузана изазиваше Рача, но он се, штоно веле, забленуо, од једном умукну и сроза се кано врећа, главу опусту на плећа, а и ноге покупи. Ветеран дванајесте године увуче рогове, о томе се није нужде сумњати.

Сузана лагано превали своје очи с њега на мене, као да би ме призивала за сведока своје победе и понижења непријатеља, и насмеши се последњи пут изађе из собе.

Ветеран се неко време не маче у својој насловачи; најпосле, сигурно сетив се заборављене улоге, стресе се, устаде и ударивши ме по плећима; грохотом се насмеја, да се све тресе.

— Ето, узмите, молим вас, ха-ха-ха! чини ми се не ће бити прва десетина година, како живимо са том милостивом, па никада не може да појми, шалим ли се, или говорим озбиљно! Па и ви, драги мој, чини ми се не можете . . . Ха-ха! То је знак, да још не познајете старца Рача!

„А не . . . Сад те знам“, помислим у себи с неким страхом и омразом.

— Не познајете ви старца, не познајете! тврђаше он, проводећи ме до предсобља, и гледећи се по трбуху. — Ја сам човек тежак, урањен, ха-ха! Ал ја сам сама доброта, бога ми!

На врат на нос одлетим са ступена на улицу. Што пре само да се опростим тога доброг човека.

XIV.

„Да се њих двоје мрзе, то је јасно, мишљах враћајући се дома, као и то, да је он неваљалац, а она је добра девојка. А ма што се то зби међу њима. Какав је узрок тој непрестаној узрујаности? нашто та заједања? И како то махом плану! И под каким лудим изговором!“

Сутра дан одем с Фустовим у позориште, да гледам Шчепкина у „Горе отъ ума.“ Комедију Грибоједова баш су прегледали и допустили да се преставља, нагрдивши је најпре цензурним окрешивањем. Дуго тапшасмо Фамусову, Скалазубу. Не сећам се, који је глумац имао улогу Чацкога, него се врло добро опомињем, да није ваљао, а ма ништа. Прво изађе у долами и у чизмама са кићанком, а за тим у фраку боје, „flamme de punch“, која је у то доба била у моди, а стајао му је као нашем старом надзираоцу дворца. Опмињем се, да нас је само игранка у трећој радњи посве занела. Ма да нико и никада у истини није тако корачао, тако ћинао, алшта хемо, кад се већ тако узело на, чини ми се, тако је и све до сада. Један је из гостију веома високо поскакивао при чему му је „парока“ летела на све стране, да се публика тресла од смеха. Изилазећи из позоришта набасамо у ходнику на Виктора.

— Били сте у позоришту! повика узмахнувши рукама. — Како да вас ја то не видим? А, баш ми је мило, што сам вас сусрео. Сад морате одмах са мном на вечеру. Хајдмо, ја плаћам!

Млади Рач дође ми узбуђен, скоро занесен. Очице му трчаху тамо амо, смешише се, на лицу му пукоше црвени лишајеви.

— А од куда то? запита Фустов.

— Од куда? Ако је по вољи, изволите!

Виктор нас одведе мало на страну, извади из шпага у чакширама читаву свеску тадашњих црвених и сивих банака, па промлата њима по ваздуху.

Фустов се чудом зачудно.

— Баба вам се тако подобрио?

Виктор се грохотом насмеја.

— А, нашли сте! Стиснуо вам тај шпагове! . . . Јутрос ћу, надајући се на ваше посредовање, занскати мало пара. Шта? Мислите да ми је тврдица одговорила. Но, хајде де, вели, дугове ћу ти исплатити. Тако до својих двадесет и пет рубаља! Молим вас, само до двадесет и пет рубаља! А, не, мој драги господине, те ми је новце у мојој сиротињи баш бог послао. Тако је случај донео.

— Опаучили сте кога код? рећиће немарно Фустов.

Виктор се намргоди.

— Ех, та да, опаучио! Искартао, искартао од једног часника, гардаша. Синоћ тек што је бануо из Петрограда. Па како вам се то све околности стекоше! Морам вам баш приповедити . . . ал да, овде не ваља. Хајдмо Јару: два корака свега. Као што рекох, ја частим!

Требасмо може бити да се извинимо, но ми пођосмо без поговора.

XV.

Код Јара нас одведу у засебну собу, даду нам вечеру и донесу шампањскога. Виктор нам приповедаше сасвим потанко, како се у једној драгој кући нашао са тим часником гардашем. Хуља, веома је пријетан и од доброга је оцака, само страха неуредан; како су се познали, како ће он т. ј. часникњему, Виктору, шале ради предложити да се играју дурака, скоро на орахе, и под тим условом, да часник на срећу Вилхелмине а Виктор на своју, како је за тим дошло до надметања.

— А у мене, у мене, завика Виктор па скочи и запатна дланови — свега шест рубаља у шпагу. Преставите то себи! С почетка сам све проиграо . . . какав положај?! Тек сад, не знам на чије молитве, срећа ми се насмеја. Онај вам се узео љутити, све показује карте . . . Е гле, молим вас! седам стотина педесет рубаља прокарта, проберда. Узео ме молити да продужимо, ал боме се ја не дам надмудрити; као мислим: аја! таку благодет не смеш промаштити, згра-

бим капу па хајац! Ето сад се не морам ни старцу клањати, а могу и другове почастити. Хеј, човече, још једну боцу! Господо, дед' куцнимо се!

Куцнусмо се са Виктором на продужисмо пиће и смех, и ако нам се приповетка му није сасвим допала, а и само његово друштво ни мало нас не веселаше. Он ти стаде ћеретати, шалити се, једном речи, одудараше од нас и дође нам још несноснији. Виктор најпосле примети, какав је утисак на нас учинио, па се набури. Речи му дођоше више одсечене, погледи мрачнији. Узевати, вели, спавао би, па нагрдивши послужноца грубо, само како он може, што му је чибук рђаво прочистио, од једном са изразом изазивања на искривљеноме лицу обрну се Фустову.

— Чујте, Александре Давидићу, рећи ће, — кажите ми, молим вас, за што ви мене презирете?

— Како то? мораде одмах одговорити мој пријатељ.

— Но, тако . . . Видим ја врло добро и знам, да ви мене мрзите, па и тај господин (ту показа претом на мене) тако исто! А као да се ви овамо одликујете бог зна како високом „наравственошћу“, него сте таки исти грешник, ка' и ми сви. Још већи. Испод мире . . . знате ту пословицу?

Фустов порумени.

— Шта хоћете тим да кажете? запиташа га.

— Но то, да још нисам слеп, и да врло добро видим све што се пред мојим носом ради. Похватао сам вам крајеве са мојом милом сестрицом . . . Но ја немам против тога ништа, прво с тога што ме се не тиче, а друго моја је сестрица Сузана Ивановна већ прошла како не треба . . . Само за што ту онда ви мене да презирете?

— Не знате ни сами шта муцате! Ви сте пијан, рече Фустов дохватајући огртач са зида. Ожегао сигурно каког год луду, па сад не зна ни сам шта блебеће.

Виктор је једнако лежао на дивану и само замлата ногама преко наслона од столице.

— Ожегао! Па што сте онда пили то вино? Та купљено је за искаргане новце! А за што да ја блебећем? Ваља да сам ја крив, што је Сузана Ивановна у своме пређашњем животу . . .

— Мучите! викну на њега Фустов. — Мучите . . . или . . .

— Или што?

— Ви знате што. Петре хајд'мо.

— Аха! продужи Виктор; — великодушни племић канда би бегао. Баш се види, не ће да чује истину! Баш се види, коље га, та истина!

— Но хајд'мо Петре, рећиће опет Фустов, изгубив већ своју обичну хладнокрвност, и не могући сам себе победити. Оставимо се тог балавог дериштета!

— То се балаво дериште вас не боји, продера се за нама Виктор, — презире вас то дериште, пре—зи—ре! Јесте ме чули!

Фустов је улицом тако јурио, да сам с муком могао за њим.

У један пут стаде, па пође оштро натраг.

— Куда ћеш? запиташа га.

— Та мораш мислити, да та луда . . .

Молим те, пијана, бог зна шта . . . Само ти не иди за мном . . . сутра ћемо се видети. Збогом! Па брзо зграбив ми руку упути се Фустов јаровљевој гостионици.

Сутра дан не могах се састати са Фустовим, а први дан за тим одем њему и чујем, да је отишао своме деду на једно добро, одмах ту близу Москве. Запитао, није ли оставио какво писмо на моје име, но не нађе се никакво. Запитао слугу, не зна ли колико ће остати Александар Давидовић на селу. „Тако недељу — две, а може бити и више, тако од прилике,“ одговори ми слуга. За сваки случај

узнем тачан адрес Фустова, и размишљајући довучем се до куће. Тај изненадан пут из Москве, зими, не знадох најпосле шта да мислим. Моја ће добра тетка приметити за ручком, да ја све некога чекам и гледам у пирушке с купусом, као да сам их сад први пут у животу видео. „Pierre vous n'êtes pas amoureux?“ (Петре да се нисте у коју загледали) рећиће најпосле, удаливши најпре своје другарице. Но ја је умирим; „а, не, нисам се загледао ни у кога.“

(Продужиће се.)

ЗАПУШТЕН ДВОРАЦ.

од

Е. М. Вакана.

Често сам у младости премишљао, кад сам сјајне и велике развалине гледао, од куд то, и како је могуће, да се тако лепе покрајине, оставе и запусте? Но ма како да сам машту своју напрезао, могао сам само себи старину таковог дворца и олује које су над порушеним развалинама његовим беснеле, у живим сликама представити, али никада разлику између доба живе насељености, и пуста развалинска самоће. Од куд то, да тако велике дворове људи напусте, да од њих бегају, и да их се сваки живи клони? То ми беше не разрешена загонетка. Такову промену могао сам себи представити у брдима и долинама јелинским, где су сеоба народа и ратови читаве пределе опустошили, где су се и најпоноснији храмови порушили, јер не беше више „верних“. Али како да се у сред убавих, живих места круна брежуљка, дворца поруши? Само за то, што у њему није нико становао. . . . Јер се и најтрошнија кућа боље одржи кад је насељена, него најтемељнија зграда, из које су се људи иселили. Изгледа, као да дах људски куће оживљава.

Када сам у старијим годинама историју добро проучио, тада ми већ многи узроци јасни беху, за што је кућа, која је сазидана за једну велику породицу, да траје док јој је колена, за што је та кућа од својих господара за навек напуштена била, и за што се срушила. Колико су само дворова спалили непријатељи у тридесетогодишњем рату? Сви становници, који се тада од ватре спаси хтедоше, беху похватани, зостављени, поубијани, или на високим липама повешани.

Ко би ту стару кућу, чије су господаре на липама повешали, опет подигао и у њој даље становао? Земљеделац, који је свој живот у том ратном метежу спасао, не смеде се у њу уселити, само да не би победилац на њега подозревао.

Друге развалине беху опет другог удеса. Многе су богате породичне куће осиромашиле у оно време, кад је сваки великаш на свом добру хтео да живи као суверен, да буде раскошан као Лудвиг велики у Францеској. Деца такви великаша мораху се из задужених дворова селити, јер су им очеви имали око себе читаву свиту љубазница, песника и сликара, а на њихово место усели се сиротиња, која је дворове на скоро у такав неред довела, да су се морали порушити.

Опет други дворови беху у средњем веку напуштени, јер се млађем нараштају богатих породица нису допадали, што не беху по новом укусу сазидани. Ти богаташи одселише се у вароши, и сазидаше палате близу краљевог двора, да би тиме веће уважање у народу задобили. Таки дворови, које сами господари напусте, врло брзо опадну. Из-

гледа, као да пас од бола умире, што свог госу не може да нађе.

Да, да, тако је то! и здања имају своје осећаје и своје удесе, као и жива створења. Сваки је то искусио, коме су познате тајне старих здања. У кући почива проклетство или благослов, а у каменом срцу њеном станује радост или жалост. Стари је обичај, да се куће с иконама красе, да се с последњим каменом спомен какав узиђује и да се храмови посвећују, а то све има свога узрока.

Намера ми је, да вам чудновату историју једног запуштеног дворца приповедем, коју сам од добро извештених особа слушао.

* * *

У време кад је краљ Ђемс IV. у Шкотској владао, беше варош Гленорчи врло жива, јер су кроз њу главни путеви водили. Трговци су своју робу из Единбурга кроз њу проносили, управитељи краљевих добара водили су чељад на његове спахилуке, а од радника је свагда неколицина по пријетним гостионицама заостајала. Беше и разбојника са маскама на лицу и с пиштољима за појасом, који су по главним путевима час с десна час с лева на једаред искренули, кано гљисте после летње кише.

Близу Гленчора у сред горостасних висина и љупких долина лежало је једно дивно место, које се звало Круехен. У њему је био један манастир, једна гостионица код „веселог пастира“, цигљана и неколико сеоских кућа. Манастир беше у лепом, старом, саксонском стилу сазидан, са бојадисаних прозора падаху разне боје на ливаду, кад су калуђери у мрклој ноћи своје молитве читали. У манастиру беше само неколико калуђера, јер га хтедоше укинути. Сви већ беху стари и седи, а добри игуман Просперус беше најстарији међу њима. Више пута промишљао је он о томе, како би требало да се манастир оправи, али од куд му новаца да се трошкови подмире? Манастир беше сиромашан, није имао својих добара, већ га је двор до сада издржавао. Али краљев је двор сада ратовао, па због тога закључи, да се манастир Гленорчи укине.

Због тога беху млађи калуђери и ђаци отпуштени, а бојадисани прозори постајашу сваки даном све тамнији. Са крова трапезарије падали су често препови доле у авлију на зелену траву, па где су пали, ту су и остали, а за што и да се уклањају, кад ће и онако јошт многи други њиховом трагу следовати.

Једаред приспе у манастир неки гост — и то једна женскиња. То беше леди (госпођа) Мила Бир. Уза се имаћаше малу али кнежевску пратњу, и то: две женскиње што је послуживаху, једног коњаника са плавом брадом, који поред њених каруца јахаше, једног човечуљка, папагаја и хрта.

Седи игуман дочека ју на манастирски врати са великом услужношћу — без сумње му је била препоручена, или ју је одавна познавао. Манастирска правила мора да не беху строга, а то ваљда због тога што калуђери стари беху. Леди Мила Бир настани се у једном крилу манастира, које се „краљевске одаје“ зваше (у овима није нико становао, јер одавна није краљ манастир посетио). Собе беху ниске, загушне, са старим намештајем. Леди Мила унесе у њих нов живот, она беше тако лепа, да су стари дуварови од њене лепоте тако рећи оживели, а смех јој беше тако срдачан, да је цело крило манастира, као свирка одјекивало. У пролећној зори могао си видети старе калуђери где у башти стоје и прислушкују, да ли је Леди будна и да ли се смеје. Калуђерима звучаше овај смех много пријатније нег јутарње звоно, те га највише због тог слушаху, јер се у тим зидинама већ од много, много година није смех чуо.

Леди Бир дође амо да дворца сазидана на обали језера Ејва, да сазидана баш прави дворца. Морала је бити богата као Крезус, да такову жељу оствари. Жеља је била лепа, то јој се не да одрећи, јер језеро Ејв лежи тако усамљено и мирно у сред најлепших брда, да кад си онде мораш помислити, да си ван света далеко од његове борбе, мржње и немира. Равнина код Гленорча удесна је за срећан живот — за двоје. Ово се место допадне леди Бировој, и она науми, да ту себи дворца сазида. Игуман је писао у Кинчардајн, и у друге веће вароши до Единбурга, по способности неимаре. На позив тај дођу њих четворица са својим нацртима. Јер баш за времена владе Ђемса IV. који је уметност јако волео, имало је неимарство много својих ученика; па баш за то, што их је много било, ишли су уметници трбувом за лебом.

Међу свима нацртима што јој неимари донесоше, најбоље јој се допаде нацрт Талијанца Анцела Бернинија.

Анцело беше млад човек од својих тридесет година, имао је плаве очи, црну кудраву косу и смеће брчиће. Усне му беху румене и пуне, а глас му је при говору умиљно звучао. У својој струци беше уметник: јер он је не само с рачуном, већ и са осећањем зидао. Зидао је цркву у Килернију и красни музеум краља Родрика у Уамптну. Беше леп дан када је свој нацрт у манастир донео. Добри седи игуман уђе с њим у ледину собу, коју је баш јутарњи зрак осветлио. Леди имаћаше на себи ружичасто јутарње одело, а распуштена плава коса покриваше јој рамена. Тако их предусретне у манастирској дворани. Беше ниска и загушљива, као што је то у старим манастирима, са прастарим намештајем, и са решеткама на прозорима.

Сунце је ипак за то своје зраке по соби простирало: она отвори прозоре, а у дворани се одмах боље видело; млади неимар морао је у себи признати, да тако дивно створење, као што леди беше, јошт није видео. Говорио је дуго о нацрту, ма да није на њ гледао, а она га је исто тако слушала. Она беше охоло и радо се гласно смејала. Приметила је забуну неимареву, гледала му је у плаве очи, у румене усне, дисала је мирис љубичица и ђурђица, што је с поља долазило, и њој се нацрт допадне, не чекајући да га најпре стари игуман похвали. Старац је погнуто гледао нацрт, једном руком држао наочаре, а другом показивајући на пруге, што су бедем представљале. Преко погнутих леђа старчевих рече леди смештећи се неимару Анцелу Бернинију: „Тако дакле нек' остане. Управо такав нека буде мој дворца, и ви ћете га зидати на брежуљку, што је више језера Ејва. Раденике ћу дати довести из Кинчардајна или из Единбурга, или од куд ви желите, а ја ћу за то време овде у манастиру становати, и ви ми морате сваки дан долазити, да ми јавите како зидање напредује, јер ја хоћу, да у том дворцу будем срећна и задовољна. Пристајте ли на то?“ Он је пун љубави погледа, и рече јој: „Хоћу.“ При том сagne главу, а образи му порумене. Он беше тако озбиљан, тако ватрен и леп, да се леди опет насмеши, и он виде да је она смештећи се много лепша. „Ја хоћу да дворца са љубављу зидате, неимару“, — рече она — „са љубављу, сон амоге, као што се у вашој домовини каже“.

„Да, са љубављу“ шапутао је он ватрено.

Добри старац баш је сад хвалио његов нацрт, и зачуди се кад се исправи, да су се већ погодили.

Кад се њих двојица удале, ступи леди к прозору, и гледаше на усамљени брежуљак, на коме су дрвећа цветала. „О, како је овде лепо, како је пријетно пролеће, и како побућује свако срце на љубав! И кад тај неимар, који са својим погледом човека очара, мој

дворац сазидати, онда ће за цело диван бити. Јер ја осећам да ме он љуби. То ми мора благослов донети. Овде хоћу да живим безбрижно, и да сам — срећна. Како су лепе очи у тог Талијанца! Ја на то не бих требала да мислим, јер онда сам ја — неверна. Али — за што да ми он љубавник не буде? Та то ће само бити моме дворцу од користи. Како му је глас умиљат! . . . Чини ми се као да сам такав глас чула, кад сам неки леп сан уснила . . . Како лепе и јабланови шуште од мајска ветра! О, како је то красно бити млада, лепа, богата, а поред тога кад те љуби — и он, и — он! При том се смејала са њеним љупким ђаволастим уснама.

Анџело Бернини ишао је брзим корацима из манастира у механу дебелог гостионичара где је становао, погоди се с њиме, и узме себи стан на дуже време, а уједно и за неизвештан број раденика. „Да зидам са љубављу!“ рече ми она — говорио је у себи, гледајући на стари манастир, на ком су се прозори од сунца као жеравица светлели. „Да, да, са љубављу! Хоће да буде срећна у том дворцу? Како се при тим речима на ме осмејивала и њену нежну и врелу руку на моје раме метула, и — о, света Мадоно, ја сам ти у мојој последњој болести сребрне бројанице обећао — шта сад да ти обећам, ако ми на руци будеш, те ми овај дворац за рукомиснадне као што ја желим? О, та леп ће бити и ње достојан — леп, као летњи санак, као мирно гњездо тихе љубави! Како је овде дивна природа, како много обећава, а при том тајне крије! Па како се оно на ме осмехнула?“ . . .

Неимар Анџело је њу љубио. Да, он ју је заиста љубио. Стари добри игуман му је рекао, да је леди још девојка, да је пре на двору била, но да је сада свезу са двором прекинула. Тако је изгледало, као да је она упознала ништавило људско, и да је због тога мир и самоћу тражила.

* * *

И тако се започе зидање дворца. Раденици дођоше у мирну зелену манастирску долину, и сад нов живот завлада зором, док је још густа магла на цбуновима и таласима језера лежала. Како се јасно одјекује брадва дрводелица кроз свеж ваздух, и како се весело ори песма каменоресца! При зидању беху многи раденици, јер леди беше врло богата, те је силан новац у зграду улагала. Тако се брзо напредовало, и неимар се већ и око украса бавио. Анџело Бернини је сваки дан одлазио леди Бировој, и тада би заједно удешавали, какве да буду камените фреске, а какве арабеске.

Нико их није ту узнемиравао. Стари калуђери тихо су ишли по ходницима тамо амо. Молили су се Богу у цркви, или су пак у својим ћелијама спавали. Леди Бирову су веома поштовали, јер од како се она у манастиру настанила, поче се осиромашени и порушени манастир дизати. Пре нису имали ни доста зеља за ручак, и калуђери мораше ићи просити, да би бар недељом који залагај меса на столу имали; сад пак беше кухина пуна мириса од највкуснијих јела, тако да се мирис од печења свако пре по дне по ходницима осетити могао. Леди имађаше свога кувара и слуге, који су у Кинчардајну од свачега за доста куповали, те је тако поред ручка лединог и ручак калуђера сјајан био. . . .

Млади коњаник што је леди Бирову пра-

је њена плава коса преко његових рамена пала. Без да је хтела поглади га са њеном белом руком по челу. „Ја вас опсењујем сињоре“, рече она тихо смећећи се.

„Дабоме!“ одговори јој он, а очи упрена њу, — „о, дабоме. Ви ме опсењујете, миледи; ви то добро знате. Ви ми опсењујете очи и душу. Кад у вас гледим, чини ми се, као да у сунчане зраке гледам!“ . . . Она од радости порумени, и смећећи се тапшала га је по раменима са својом нежном ручицом. „О, зар опет почињете!“ — караше га она радосно. „Ја не требам слепог неимара, Анџело! Он би ми кртину јаму ископао.“

„О, не, миледи, мадоно! он ће вам вилински стан сазидати. Јер кад човек у љубави ослепи као ја, онда много јасније види са очима свога генија, свога дара! Ви то не ћете хтети веровати, миледи, али је, верујете ми, тако. Све што је на овој земљи величанствено и лепо, сви умотвори и сва велика дела, поникла су из љубави, ил у љубави. И ваш ће дворац бити умотвор; јер — ја вас љубим! Ви то знате, ја сам уверен, да ви то заиста знате! Смем ли и даље говорити?“ . . .

Леди слушаше његове ватрене речи са детинском радошћу, а при том гледаше му у усхићено мушко лице, и у очи му, које су као хиљада звезда у летњем вечеру трептеле, махне главом и одговори му тихо, безбрижно и љубавно: „Говорите само даље Анџело, говорите!“

Он од радости сав порумени у лицу. „Ја вас љубим!“ настави он уздишући. „О, видите, чини ми се као да се смем и у неку вишу силу уздати! Реците ми по души, миледи, да ли ваше срце куца за икога — и за ништа на свету?“

Леди му је гледала у очи, које су јој све лепше долазиле, и она одговори тихим гласом, што заљубљеном тако лепо звучи: „Не.“

„Не? о, онда је — онда је све добро мадоно! онда ћу вам сазидати диван дворац, и ви ћете у њему бити

срећни и задовољни! Видите, ја још никад нисам љубио, ја још никад нисам срећан био! Ја сам слављен био због мојих дела, ал сад тек осећам, да сам досад био ни ко и ништа. Ја сам богат, мадоно! Мој ме је кнез у Фиоренцији обасуо благом, а папа је моја породична добра златом икупно. Ја сам племић, мадоно, ја би могао ловити и ратовати, ал још у детинству чињаше ми се, као да је мрамор моје домовине мени поверен: чињаше ми се, као да је неизрађено камење с човечијим ликом на ме гледало и говорило ми: „Ми смо онаки, као што нас је природа створила, избави нас одавде, дај нам живота, изрежи кинове из нас, и стварај

Змај-Јован Јовановић.

тио није их такођер узнемиравао. Он беше рођак њезин, и задовољан је био тиме, што је по читав дан по врту шетао, слаткиша јео, са хртом се или са пушком играо, или кад је од дуга времена зевао. Ледине служавке, весела Анија и озбиљна, свагда у црно обучена мис (госпођица) Торнер, не узнемираваху такођер ову слику летњег живота, најмање човечуљак са својом грдном гуром на леђи, који се по читав дан са папагајом и хртом за најбољи залагај, што га ови добише, хрвао.

Једног дана, беше време кад руже цветају, седео је Анџело опет крај ногу лединих, држећи оловку у руци, а на крилу хартију за нацрт. Леди се тако наслонила на њега, да

красна здања! . . . Тако постадох камени-норезац, вајар и неимар. О, та ви се не понижавате, мадоно! кад ме тако љупко смећеши се слушате: Ја сам племић, богат сам и, као што веле, уметник. Немојте мислити, да сам горд, што вам све ово казати морадох, тим сам само то хтео да постигнем, да се ви мене не стидите! Смем ли још даље говорити?! — Он ју ухвати за руку, и она је осећала ударце његовог срца у прстима му. Руку није натраг тргла, већ га је са пола затвореним очима смећеши се гледала, на му одговори: „Ви знате Анцело, да вам је слободно и даље говорити.“

„Дакле, мадоно, ваша ће кућа бити палата лепоте, а и среће, као што вама приличи. Ја сам Флорентинац и сујеверац, и научно сам од стари неимара и седи зидача неке врачарије, како се кућа, пре но што је зидање завршено, са последњим ударцима чекића благословити или проклетити може. Да становници у кући буду срећни и задовољни, треба у последњи камен ружу узидати. Ружу, као што ју ви, мадоно, у коси имате. Ружу љубави.“

„А како постаје ружа, ружа љубави?“ питаше она тихо.

Он је ватрено погледа. „Ја не знам“, одговори он дркћућим гласом. „Али ми реците само, мадоно, хоћете ли ми дати ту ружу?“ — Леди држаше ружу у руци, мирисала ју је, па му онда одговори: „А за што не бих? само ће скоро увенути“. . . . За тим му пружи ружу. — Морала се к њему сагнути. Његове усне дрктале су тако близу њених, да је она и дисање осећала. Разумела је нему молбу ожеднелих усана, а он је у њеним очима читао на ново речи: „А за што не бих?“ — Да, они се пољубе. После тога су још дуго говорили и то тихо; као што пчеле по цвећу зује, такав им беше шапут њихов. Анцело, као победилац, отиде срећан и задовољан кући. Леди ступи к отвореном прозору, када ју је саму оставио, и уздахне од радости. „Како ме он воли!“ говораше она усхићено, — „та нема ништа лепшег на свету, нег кад човека ко искрено љуби. Како би и могао човек живети, кад му неби ласкали, за њим жудели и обожавали га? То годи срцу, а и свет нам одмах лепши долази. О, како је леп Анцело, и како ме љуби!“ — Леди узме преда се мало огледало, и са задовољством је гледала своје лепо лице. Споља се чула жива узрујаност раденика, језеро се блистало од сунчана зрака, а птице су са умиљним гласом своје песме певале; гурави човечуљак надмећао се с папагале, и отимао му је брескву: човечуљак је мрмљао и ударао га, а птица је кречала и бола кљуном. Чист ваздух беше препун топлог мириса, јер беше време кад руже цветају.

Зидање је брзо напредовало. Анцело је зидао са љубављу, и са уверењем, да га и она љуби! Шта снажи већма човека нег осећање, да љуби и да је љубљен? То је мистерија што лебди над свима људским тајнама, као свемогућа реч творчева над васцелим светом. Йубити и љубљен бити, или бар у том уверењу живети! То даје души ванредну снагу!

За време зидања путовала је два три пута лепа леди Бирова. Једаред је отишла у кленварлошку шуму да се св. Марији помоли, другом приликом у Рекони, где је краљевски лов видети хтела, трећи пут је била у Кинчардајну, да се са дворским благајником о свом приходу споразуме. И свагда је човечуљак напред јављао њен долазак Анцелу, а она га је на само примала — са њеним осмехом, и са слатким пољупцем.

Дворац беше готов. Беху већ јесењи дани, и лишће је на дрвима шуштало. Где које цвеће још је цветало, ал' већи је део већ увенуо. Таки је дан био кад су последњу скелу с дворца скинули. Силан се народ из околине слегао, калуђери у одеждама дођоше

да посвете дворац, а распукнуто манастирско звоно мумлало је кроз чист јесењи ваздух. За народ се ручак зготовио: разна меса, пића и других ђаконија било је у изобиљу; после ручка играло се на ливади поред језера. Баш је недеља била, кад је дворац довршен, и то такав дан, да га лепшег ни замислити не би могао. О, та ден је био дворац! Као да је сазидан, да у њему срећа станује. Зидови беху лепо бојадисани, а искићени су били са киповима од мрамора, што богове љубави представљају. По собама беху многе митолошке враголије, а авлија беше пуна мирте. Беше ти то диван стан за двоје.

Свечаност беше сјајна. Леди Бир седела је као домаћица у прочељу, а уметник седео је до ње с десне стране. „Ова свечаност изгледа као свадба“ рекоше неки гости, а Анцело Бернини чувши то порумени у лицу од радости, и подигне дркћућом руком пуну од рујна вина. Леди Бир куцне се с њим, смећеши се. За тим устане седи игуман, чаша му је дрктала у својој руци, и ове речи рече: „Да Бог поживи нашег краља, кога сваки час исчекујемо!“ Леди Бир се опет насмеши, и куцне се са игуманом, као оно мало пре са неимаром.

Гурави се човечуљак тако несмотрено стромоглав преврнуо, да је три стакла вина превалио, а вино се просу на хаљине госпођа, које су близу њега седеле. На једаред зачу се вика и псовка. У том метежу приступи Анцело Бернини игуману, а то није никоме пало у очи, и запита га, за што се краљ исчекује, и од куд то, да он овамо долази. Седи игуман метне свој кажипрст на уста, и одговори му нешто шапћући. Одговор не беше дуг, али Анцело Бернини ипак за то изгледаше, као да је на једаред за неколико година остарео. На своје место поред леди Бирове, не хтеде се више враћати, него час је овом; час је оном приступио, и с њиме се разговарао, смејао се, и најпосле шалећи се избави човечуљка, кога сугоспође због несмотрености хтеле казнити. Свечаност је трајала до у вече. Пре него што се разиђоше приступи неимар опет к њојзи, а она га ухвати за руку и рече му: „Анциело, а где сте ви били до сад? Ова је свечаност приређена и вама у почасти. О, како сам уморна!“

Анциело беше блед у лицу. „Ја сам само још последњи свод прегледао“, рече тихо и хладно. „Тај ми се чини, да није доста јак. Морамо још горњи камен изменути. Пип, човечуљак, рече ми, да ће краљ за два дана овамо доћи, јер је овај дворац за вас и за себе сазидан. Али ја вас преклињем мадоно, гледајте, да његово величанство не дође пре у дворац, ма како ви за њим чезнули, док горњи део последњег свода са свим не изменимо. Пре тога се не треба у кућу уселити.“

„Видакле још нисте благослов узидали?“ питаше га она с осмехом.

„Тако је! Ја још нисам благослов узидан“, одговори он с дубоким гласом, а у лицу сав пребледе — „дакле још се не смете ни ви, ни ваш краљ у дворац уселити!“

Она га погледа уплашено. „А за што ми то тако чудновато рекосте? Ви тек нисте љубоморни? Та ви добро знате, да ја никог не љубим . . .“

„Ни краља не љубите?“

Леди дрмаше главом, и погледа га уплашено, али искрено. „Ни њега“.

Анциело јој стисне руку, а очи му се за-светле. Сумрачак се почео хватити; последњи зраци сунца падаху на језеро, а у манастирским ћелијама већ су свеће палили. Сеоска свирка мамила је госте на играње, а њих двоје стајаху скоро рећи усамљени. „Рекали су ми“, рече он са свим озбиљно, „човечуљак ми је рекао, кога сам за јаку ухватио, да ваше име није леди Бир, него Илен Глендауер, и да сте ви сама себе: леди Бир назвали. Краљ

вас је познавао још док је престолонаследник био, ви сте кћи једног протестантског свештеника, били сте, вели, охоло и жива девојка, па сте за садашњег краља ускочили, и вас је двоје неки сеоски свештеник, који је пијаница а уједно и ковач био, венчао. Кад је после као краљ на престо ступио, хтедохе га са једном вгнећним оженити, а он се мораде изјаснити, да се с вама у потаји венчао. Но тај ваш брак би разрешен, и он се венча са данашњом краљицом. Ви сте ипак за то у двору остали — да би краљицу једили. Најпосле израде краљичини рођаци, те вас протерају из двора. Краљ вас се морао привидно одрећи, и послао вас је потајно овамо у овај осиромашени и запуштени манастир; обећа калуђерима сјајне приходе, ако тајну буду чували, и вас бранили. Он вам даде новаца, да овај дворац сазидате, и кад буде амо у лов долазио, доћиће к вама, јер свет не зна, да ви овде живите, него мисле, да сте у Францеску отпутовали . . . реците ми по души миледи, да ли је све то истина?“

Последњи полутамни сунчани зраци светлели су у његовим очима као пламен. Она уздахну уплашено и рече: „Јесте . . . али шта желите ви управо од мене? Пустите ми руку, јер ме те ваше речи јако вређају . . . Анцело!“ . . .

„Вас вређају! А шта сте ви са мном урадили?“ говораше он тешко уздишући, „ви сте се са мном титрали!“

„Титрала?“ одговори она и хтеде своју руку из његове отргнути. „Не, то нисам. Ви сте ме питали, да ли ме смете љубити, а ја сам вам то допустила. Ја волим да ме други љуби. Да шта сам вам друго учинила?“

Он јој сад пусти руку — као што се лептир пушта, чије боје нису доста лепе, да би га човек требао убити и сачувати. Она беше тако охоло, као онај прави светли „сајски“ вал, који ништа не сакриваше, и тако лепа и шупља, као права „содомска“ јабука. Анцело постаде на једаред јако миран, а његове плаве очи чисто му потамнеше. „Ништа“ одговори он. „Само се немојте пре пет дана уселити, да краља у дворцу дочекате“.

* * *

Сутра дан не беше више човечуљка у дворцу, јер је по свој прилици утекао, бојећи се, да га госпође не казне, што им је хаљине вином полио. Тај дан беше страшно време у том пределу; муње су севаде, громови сопуцали, а густа се магла распостирала по долинама. Раденици су на дворцу нешто поправљали, а неимар је надгледао. Сад је већ могао и краљ доћи, и он збиља тај дан и дође. Беше вам то облачан јесењи дан, а у шкотској самоћи изгледаше и одвише таман и магловит. Добри седи игуман дочека краља на капији, и поклати се пред њим до земље, а леди га Бир дочека са пријетним осмехом.

Бемс IV. беше човек широких плећа, од сунца поцрнелог лица, жесток, напрасит и љубазан. На њега је ваздух и време имало уплива, као и на биљке. Кад је сунце сијало био је весео и смејао се, а кад је кишовито време било, био је жесток и напрасит. Он ступи у двор и махаше главом, ма да баш не беше са свим задовољан. Узме леди Бирову испод руке, дозове талијанског неимара, и похвали га са зловољним лицем. Сад је могао неимар путовати, куд му је воља.

Бемс IV. проживео је неколико тужних дана у новом дивно сазиданом дворцу. Небо нисмогао ни видети од густих облака, језеро се страшно таласало, у долини и у дворцу завлада нека тужна самоћа. Краљ је рђаво спавао. У сну му долазише пред очи крваве главе, оне исте, којима је он пре свог одласка, због неког памфлета смртну пресуду потписао. Леди Бир беше такођер тужна и невесела у својим собама. Неки чу-

дан глас пиштао је по собама, и човек се чисто бојао да хода по њима. Кад се смркавало, онда је тек јако пиштало! Ветар је по дворцу тако ујао, као нигде на другом месту! . . . Истина, јесен је била, али још никад не беше тако мрачна, као у овој кући! . . .

Трећи дан разболе се краљ, по што се са леди Бировом свадно. Из кревета је питао за човечуља Пипа — прошлу је ноћ баш о њему сањао, како се Пип лудио, и како се он на то слатко смејао; али Пипа је већ одавно из дворца нестало.

Дворани јаве да је краљ болестан, а лекари одмах дођу, и однесу краља у Мид-Лознијен.

Леди Бировој није ни збогом рекао, јер су се њих двоје били завадили; од њеног пратиоца дознао је краљ, да је леди љубав проводила са немаром. Леди је била ожалостена, невесела и плашљива; она не имађаше дубоког осећања, него је одмах желела, да су сви око ње весели, и да се њеној лепоти диве. Асад се краљ поболое, и — однесоше га!

Краљица је у Единбургу јавно говорила и тужила се, како се она боји, да је она иста опасна лепотица њеног мужа опчинила или отровала, која га је пре у својим замкама држала и тако заслепила, да се с њом незаконито венчати морао. Краљу је све горе и горе бивало, а народ је јавно роптао и претио такозваној лепој вештици. Становници из Кинчардајна чувши то, долазили су пред прозоре новог дворца на језеру Ејву, и ту су јој претили и грдили је. Изгледаше, као да је вика народа и бура природе у договору била. Густе облаци бивали су све црвенији, таласи на језеру све већи и већи, а у ходницима дворца дувао је ветар несносно, као да је још у дворцу човечуљак, и да кречи са својим гадним гласом.

Леди Бир беше у великом страху кад виде, како је на пољу непрестано гадно време. Краљ је отишао, он је болестан, а шта ће с њом бити, ако он умре? Тада би она била без обране и сирота?! Она је видеала народ, што се око двора скупљао, и чула је, како је оптужују, да је она краља опчинила и отровала; он је увек здрав био, но од како је у овај дворца ступио, што је својој тајној љубазници сазидао, од то доба почео је јако венути.

Леди Бир исповедила је своју невиност седом игуману, али то беше све узалуд, јер он је само махао главом, и грехе јој праштао. Она пошље по немара — али и њега је нестало из Кинчардајна. Она је знала, да ју је он већма љубио него ико на свету, и била је уверена, да би је он од свију нападаја бранио, кад би га она са љупким осмехом погледала — али, и он је отишао.

Тада се наједаред свуда глас распростре, да је краљ умрло, и нико није знао од какве болести. Краљица намераваше, да се леди Бировој освети, коју је она већ од толико година мрзела. Народ се тако побуни, да је клетва његова чак и до дворца допирала, где су људи пред капијом викали и проклињали леди Бирову. Ветар је све већма и већма дувао, народ је сваки дан претио и проклињао, а леди се не смеде на прозору показати. Лепа, охота леди не могаше тај опасан живот дуже носити, већ једно вече прилегне мало да се исплаче, и у плачу издане, а није управо ни сама знала за што умире. Она беше навикнута да је ко љуби! . . .

Дворац удова краљица наследи, јер га је краљ о свом трошку сазидао, а она га поклони манастиру заједно са богатим приходима, али под тим условом, да га оставе да се сам разруши.

Ко се већма томе радовао, него калуђери? Кухина је и од сад на печење мирисала, а „братија“ не мораде изумрети, јер им краљица допусти, да опет ђаке и калуђере у манастир примају, и да ћелије сваке године поправљају.

Први калуђер, кога су они у братство примили, беше Анцело Бернини, који је своје велико имање манастиру поклонио, те га је због тог „братија“ јако волела. Међу њима био је он најпобожнији. Немарством није се никад више бавио. Само је радо у вече долином у запуштени дворца ишао, који је већ почео опадати. Ту си га могао видети, где по месечини читав сахат неуморно тамо амо хода: час брзим корацима као да га ко јури, час лагано, гледајући горе у небо, као да се богу моли.

Често га је „братија“ у јутру нашла, где као мртав поред капије на земљи лежи. Тада би им рекао: „то ми беше последње дело, и тако је брзо умрло, ја се молим богу за његову сироту душу.“ Много је већ година протекло од тог доба; једаред, беше то опет јесењи дан, а ветар је јако дувао, зачу се из запуштеног дворца вика, која је чак до манастира допирала, у коме су млади калуђери становали. На ту вика отрче уплашени калуђери у дворца и нађу брата Ангелуса где крај капије лежи, и скоро да издане. Био је истина још при чистој свести, ал га за то ипак нису могли у манастир пренети. Један калуђер, који се први ту код њега десно, исповедио га је, и у тајним списима манастирским, за које су дуго време само калуђери знали, уведена је и његова исповест, која овако гласи:

„Ја сам тај дворца сам унесрећно, који сам га сазидао. У његове зидове узидео сам несрећу и проклетство, и због тога су краљ и она морали умрети. Она је умрла ожалостена, и од читавог света презрена. И она ипак беше лепа, и како се слатко смешила! . . . Ја сам при оној свечаности на само ухватио човечуља, стао сам му коленом на прса, и он ми мораде све исповедити, што је год знао о леди Бировој, све до последње речи; он ми је у самртном страху, са избуљеним очима, све рекао. . . . О, како је тада гадан био! . . . Он ми је све њене тајне и њену поквареност открио, и рече ми тада, да се она само са мном титра, и да . . . и када је завршио, тада сам га удавио; то се десило за цбуновима остраг код башченог зида. Није ми била намера, да га убијем, јер човечуљак ми није ништа скривно, али ја сам то у беснилу мом учинио. Кад сам после тога видео да је мртав, а ја се препаднем, и бацам га за цбунове. За тим сам са леди Бировом говорио, и све беше — истина! О, што не могах њу удавити, и тако ју размрскати, као човечуља! . . . Али ја сам јој се ужасно осветио. Ја сам дворца проклео, који сам јој сазидао; у место да сам ружу узидео, пренео сам лешину мртвог човечуљка на не довршен свод, и ту сам у по ноћи сам овим рукама узидео мртву наказу у каменити свод, и — проклетство их је моје постигло: сви који су у дворцу становали — сви су умрли, дворца се донас сам од себе распаде, извикан је и свако га се клони. Ја ћу доћи у пакао, то добро знам: јер ја постадох убица. Молим вас, кости сиротог наказе сахраните! . . . А ја — ја ћу можда у паклу дознати, за што је све то тако морало бити! Можда ћу и њу из пакла видети, како се у рају смеје са њеним вечитим осмехом — како се смеје лепо, невино и ладно.“

Са тим речима издану је калуђер Ангелус. Скелет човечуља нађу заиста тамо где им је он рекао. Тадашњи игуман, млад, добродушан човек, заповеди, да грешника и жртву у један гроб сахране, и то у манастирску гробницу. „Можда ће се тамо споразумети,“ рече игуман са необично озбиљним осмехом.

Дворац се, по вољи краљичиној, сам разрушио, и данас се могу само развалине видети, које месец ноћу са својом тамном светлошћу обасна.

Манастири и цркве у Херцеговини.

Написао Вук Врчевић.

I.

Бе су и какви су манастири.

Свуда по нашем народу, ће су Турци живјели, после пропасти царства и господства српскога, као и онамо, ће и данас живе, видимо да су наши стари зидали манастире по усамјеним шумама и пуста-рама, а највише у каквој дубодolini или измеђ кршовитих главица, а нигђе на видуку или близу пута, тако, да се риједак који од ових самостана могао виђети, но тек онда, кад му се путник на један пушкомет, или мање, примакне.

Овој намјери нашијех старијех мученика, народњака и калуђера, нека се нико не чуди, него нека се свак са вјечном захвалношћу у чуду чуди, како нам од ондашњег турског зулума и један манастир претече, и како могаше учувати, и оци синовима на аманет предавати цркве, у којима се данас мирно крстимо, и дохранише у цијелости православије, па и све народне обичаје, с којима се можемо дичити и ионосити.

Зидалису их — као што рекох — по пустињама за то, да турски обијесни зулумџари хотимице и нехотимице не насрћу и не свраћају у манастире, јер кад гођ би им у госте дошли, од два зла не би их никако једно мимоишло, т. ј. ако им не даду све оно што би тражили, или би поклали све калуђере, или запалили цркву и манастир, као што се то више пута догађало; јер раја обичава рећи: не пита Турчин има ли, него дај! А што их нијесу нигђе близу пута зиђали, главни је узрок био, да се о божићу и о ускресу, као и на празник оне цркве народ уџ сабира и мирно Богу моли.

Овакових манастира има данас у својој битности у Херцеговини седам — осим много више некад оглашених у развалинама — и ови су:

1. манастир Дуџи у Шуми (кнежина нахије требињске), храм цркве: успеније богородичино.
2. Завала у Попово, храм цркве: ваведеније.
3. Добрићево у Брдима, храм цркве: ваведеније.
4. Житомислић у Стоцу, храм цркве: балаговјештеније.
5. Гдрџанскô *) у Пиви, храм цркве: троичин дан.

*) О овоме манастиру народ приповиједа, да га је сазидао некакав Гаговић родом Пивљанин, које га су Турци ђететом потурчили и послали на цареву војску, (противу Руса на Озију) па му је тако срећа послужила, да је пашом постануо, и султан га после именује везиром херцеговачким. Затекао је био јошт матер у животу, која га наговори, да сазида ови манастир, и да га оловом прекрије за његово здравље и душу његових мртвих.

6. Косијерево у билећком кадилуку храм цркве: воведеније,

7. Фоча у Бијело Поље, храм цркве: троичин дан.

Кад гођ су оваке манастире зидали, наравно да су у исто доба дај буди по једну ћелију у почетку за калуђере озидали, а после калуђери приграђивали у клаку, а многи и у сувомеђи. Ако су ове ћелије у почетку биле у клак, једва је на њој један али ни један прозор био, а ако је био, био је толико мали, да није могао ни главу кроза њ изнијети, као што се ово и дан данашњи по неким овдашњим манастирима види. Они су се задовољавали са макар каквом и коликом ћелијом, само да би могли у зимно доба главу у сувоти унијети.

По ћелијама, као и по црквама свуда на околостан кад су их зидали, вазда су на њима остављали кроз дувар честе шупљине, које се у овоме зову по турски „мазгале“, а у Црну Гору и кроз Баку „пушкарице“, а то за то, да се у нападају оружаних зулумћара могу кроз оне шупљине колико толико бранити, док би им у помоћ оближни христјани притекли.

Кад би калуђери виђели, да је мноштво Турака, од којих не би могли њихове главе ни манастир одбранити, били су принуђени отворити манастирска врата, и — ако им се и не ће — трпјети све оно, што не наситими полумјесечњаци желе учинити, да пакосна своја срца насладе, а ако би се, почем с муком и опасности свога живота, Турцима одбранили и одбили их, а у одбијању којег убили, то им се знало, да им више у оном манастиру ни стања ни живовања нема, те тако или се икад или никад у њему поврате с великим митом херцеговачког везира, или се с временом у њ опет други калуђери намјесте.

У првом случају, калуђери манастирски, и сав њему припадајући народ, морали су скупо у новцу платити за главу онога Турчина, те је у нападају погинуо, осим обичнога великога мита, којег су морали тајно давати владајућем кајмакану, или мудиру онога мјеста.

Кад би калуђери наумили да с помоћу народа оградe у клак околостан манастира авлију, види се данас по свим манастирима, да су свуда на околостан авлије остављали кроз дуваре више речене мазгале — пушкарице, а по врху дувара ударали сувомеђу од ситних камења, у висини један аршин или мало више, за то, да би се у случају турског напада или ноћног лупежа ова сувомеђа на њ оборила, и не дала му преко дувара у авлију тако ласно ускочити, него би се у томе калуђери и момци манастирски пробудили, те на нападача или лупежа оружаном руком скочили, и ако је могуће одбили.

Врата од сваке манастирске авлије (као што се и данас види по многима манастирима) били су у толико уска и

ниска, да једва један чојек прегнутом до паса главом може уљести, а коњ ни пошто, за то, што је по манастирима мучније било намирити турског коња са сијеном и са зоби, него не ситог Турчина с маслом и кајмаком.*)

Што се пак црква манастирскијех тиче, у првашња времена који би је народ без допуштења ондашњег херцеговачког везира сазидао, другога му одкупа није било, но да дванајест по избору главара главом плате; дакле кад би народни главари код везира пошли и замолили се, да им допушта градити цркву манастирску (а исто и сеоцку) погађали би се околу двије главне ствари, а то, од колико ће бити црква висине, а од колико ширине и дуљине; а друго колико ће везиру у новцу платити за дозволење.

Главари херцеговачки могли су везира у висини и ширини преварити, али у дуљини нове цркве нијесу никако, за то, што су у земљи цркву унијели два или више аршина, па с врата црквених улазили би у њој низ неколико басемака; а ово нам је најбољи свједок манастирска црква у Дужи, и мостарска парохијална, као и многе друге по Херцеговини.

Кад би се црква свршила, јавили би везиру, а ови би послао свога повјереника да види, је ли црква онолика, колико им је он допуштио. Ови посланик, не хтећи уљести у влашку богомољу, измјерио би је с двора, а то у дуљину (с ђоше до на крај олтара), а од земље до покроба, па при полазку повео би собом калуђера или попа са неколико отличних домаћина, да везиру носе погођену плату. Но да не заборавим казати, сваки везирев посланик, који дође да цркву премјери, па ако види, да му је народ нешто мање дао, него се он надао новчаном дару, обично при кретању им рече: „Ма болан попе, и ви рајо! као да је ваш аршин нешто дуљи од везирова? а не знате бони, кад ја понесем омијерку, и ако честити везир нађе по прста дуљу али височију, да ће те онамо главе оставити?“ Одговорили би му онда с преклоњеним на прси рукама. „Наш златни ага! ако су мајстори два три прста дуљу али крађу одрадили, што смо ми фукара крива? али да смо ти препоручени, а кад нам везирев ферман на цркву предаш, и ми ћемо тебе нешто поклонити.“ Ево им дакле фермана, па црква и аршин дуља била.**)

*) Ово нам најбоље свједоче авлинска врата манастира Косијерева у билећком кадилуку, же и данас — осим премали врата — стоји у авлији до сами авлински вратница једна горостасна округла плоча, која не да слободно ни чојеку да у авлију уљезе, но погнут и литимце, тако да све сва она плоча од љуцког проницања на једној ђоши излизала и као мрамор цкн.

**) Вриједно је овђе напоменути што народ по Херцеговини приповиједа о катедралној сарајевској цркви, која је толико дуга, широка и висока, да јој — може бити — ни у цијелој Далмацији пара нема. Био је некакав Сарајлија христјанин, који је

По свуда једнаком казивању многи овдашњих живијих христјана, узимали су везири херцеговачки од свакога аршина дуљине нове цркве од 10 до 15 дуката, а више пута и вишу своту, кад би везир видио, да оној цркви припада више домаћина, и да су сељани нешто живљи у имању од осталих.

У свакој цркви вишенепомнутих манастира има један из црквеног кубета висећи гвоздени синџир, или иначе у толико комада један о другому од подебеле жице, и о њему објешено једно коло, које га би могли три четири чојека објеручке заоклоштити, попуњено свуд наоколо и привезано са страна једна за другу свакојакијех у дрвету измолонаних иконица, у полу округлој форми колико двије мушке подланице, по којима се виде различни свеци као н. п. анђели, херувими и серафими, богородица, божић, ускрснуће, распетије и. т. д.

Ово се коло свуда по свој Херцеговини зове, као и по Црној Гори и по селима Боке Которске, „коло богородичино“. Испод овога кола поје се вазда при летурђији апостол, и свештеник који служи, дође пода њ из олтара изиде на велики ваход. Нигђе у Црној Гори ни у Боки нијесам видио, да има ово коло богородичино, него по градовима и варошима Боке Которске виси из кубета тако зовима „ђдка“, о којој су поређане најмање 6, а највише 12 воштаних свијећа, које се ужижу о великим празницима док летурђија траје.

У народу херцеговачком нема страшивијег мјеста, као кад стане под кола богородичино, и сваки себе за недостојна сматра да испод њега, макар најправи био, стоји без душевне неке бојазливости и страхопочитовања.

Испод овога кола народни парничари долазе, да се једни другим заклињу за велике после, као н. пр. за мртву главу, за рану, за крађу, за дугове и. т. д., и колико је мени познато по народном увјеравању, није се никад до данас дало, да се једна

преко 20 год. код султана вјерно и поштено служио, па кад му на ум пане, да се дома поврати и да се ожени, замоли султана да му даде ферман, да христјани сарајевски могу оградити цркву и околостан ње авлију, колико говеђа кожа може заоклоштити. Султан му оваки ферман од цркве даде, и кад се кући врати каже христјанима, а ови се домисле, добаве говеђу кожу и сву у наоколо у најтању опуту окроје, те по оној мјери удрише коље куда ће темељ цркви и авлији. Кад ово виђоше сарајевски Турци, скочише сви вичући: шта то радите? а они им указаше царски ферман. Турци одма опреме два своја чојека у Стамбол с писмом мурленсан од свега турског народа: Аман честити падишаха! што ови Власи ђаурлери раде? Султан виђе да је вјешто измишљена пријевара сарајевских христјана, па им одпише: Ја нијесам знао да један Влаха зна тако преварити, ама би што би! царска се ријеч не поријече. — Кад су христјани свршили цркву и авлију, донесу ону опуту од говеђе коже, окруже, кад таман мјера.

„Поздрављајем!“

парнична страна другој криво заклекла под коло богородичино, као што су се више пута криво зактели по сеоцким црквама, или на какво друго мјесто.

Код свију седам манастира у Херцеговини, за најстрашније се сматра коло

манастира Косијерева у билећком кади-луку, ће не само из удаљених мјестија Херцеговине, него из Црне Горе, па и из Боке Которске долазе онамо да се зак-лињу. Ко не би могао у Косијерево доћи због даљине мјеста, послао би у новцу

два дуката, двије воштане свијеће, там-јана и уља, и писао би калуђерима да држе „клетвена денија,“ и да куну онога ко му је н. пр. запалио кућу, покрао ду-ћан, нашао изгубљене новце па не вратио, и тако даље.

Кад парничне стране дођу у манастир да се заклинју, обуку се калуђери у црне одежде, сваки од њих упали с наопако свијећу т. ј. не с оне стране ће се стијењ види, него с противног краја, и стану под коло богородично. Чојек или људи, који се мисли клети, уљезе и он под коло богородично, и све се онако заклинје, као што му противна страна говори, а калуђери на сваку рјеч говоре „амин!“

Вазда она страна која заклинје, плати свакојему калуђеру по три цванцике, а више пута и по шест.

Бе парница пошље новце и друго као што сад казах да се „клетвена денија“ држе, ево како то бива: Обуку се калуђери као што казах, почну вечерњу и извршују црковно бдјеније, као што се обично поје у очи каквог празника, па један од њи говори: н. п. „во је запалио кућу Н. Н. њему господ Бог и све коло богородично запаљило све љуцко, земаљско и четвероножно шјеме“, а сви други калуђери у „амин!“

После косовске битке, па све до прогласења новог отоманског кануна (законика), није се нигђе у Херцеговини гласа звона чула, а не би ни после за коју годину, да силни и последњи везир херцеговачки Али паша Ризванбеговић (Сточевић) не погибе од једног војника султанове ордије у Босни (на 21. фебруара 1851) под заповјест сердар екрема Омер паше, кад по султановој заповјести дође са 16 батаљуна регулаша, те покори Босну и Херцеговину, и у неки тобожни ред стави, ће заведе нову царску уредбу, и главним турским зулумћарима попригегну дизгене, и прогласи нови законик који је, измеђ осталог, и равноправност садржао.

По што је Омер паша уредио и свуда нове кајмекаме и мудире понамијештао (нигђе из истог мјеста ће који суди, но свуда из једнога мјеста у друго) нареди им да се сваки у своме окружију, а под тешку њиву одговорност по царском кануну влада, и по њему свакоме једнако суди. Сувише заповије, да сваки у повјереном му народу прогласи царски катахумајум (слобода вјероисповједања, и равноправност законика); но ово није после одласка Омер паше ни код десетого судника било испуњено, него се једнако и после судило све до ту три четири године, од када је дошао нови валија (губернатор) бозански; а до њега сматрали су многи кајмаками, мудире и кадије царски законик као један лонац без држајка, а да је њима било у власти стављати на лонцу држак, ће они виде да им боље у рачун или хајтор испада, те се судило као на телглу (дражби — incanto) ко да више! Но као што рекох нема више од овога ни трага ни јавља, дај буди колико ја могу знати по виђењу и чувењу.

По манастирима дакле није било нигђе — до прогласе катахумајума —

ни на једној цркви звона у Херцеговини, а ни данас не смије ставити без цариградског дозволења, него је сваки манастир имао по једно тако звано „клетало“, велико колико четири раоника (јемљеша) од мазије, а многи од мазије, а многи од тврде лучеве даске, па кад би калуђери имали служити јутрењу, часове, летурђију или вечерњу лупао би манастирски клисар у клетало два три минута с нарочитим гвозденим или дрвеним туцњем, те тако би сабирао, у преписане уре, манастирске калуђере и оближни народ по селима у цркви.

Ово клетало виси на каквоме високом мјесту да се даље чује, и висило о једном кратком синдиру. Сва се ова клетала и дан данашњи налазе, у којима се клетета само по једном у години, т. ј. од кад се звона завежу на велики четвртак у по дне, до ускрсе јутрење.

(Продужиће се).

Грађа за биографију Вука Стеф. Караџића.

Скоро је већ једанаест година, од како је испустио душу Нестор српске књижевности, од како је престало куцати племенито срце оног Србина, који је свој народ до гроба љубио, који је пуних педесет година неуморно радио на пољу наше књижевности, који је име српско прославио не само у Јевропи, него и с оне стране атланског океана, и који је са нашим народним песмама пробудио симпатију у изображених народа, за малени, али поетски и јуначки народ српски.

Једанаест је година већ прохујало, и ми до данас још немамо онако опширне и свестране биографије, и оцене књижевне радње тог великог Србина, какву његово име и рад заслужује, и из које би се јасно видети могло: ко је био по српство, и шта је све урадио Вук Стеф. Караџић.

Истина, да је на томе већ прилично до сад урађено, а многе су околности криве, што се није дало више урадити.

Ми овде износимо на јавност неколико писама, која су Вуку писали страни књижевници, из којих ћемо ми Срби видети, како су Вука ценили и поштовали први песници и научењаци јевропски, а која ће писма уједно бити од користи за биографе Вукове и историке наше књижевности.

Чувени немачки песник Гете, с којим се Вук лично познавао, писао му је ово писмо, које у официјалу и верном преводу гласи овако:

Rw. Wohlgeboren!

Haben mir durch die Uebersendung einer wörtlichen Uebersetzung vorzüglich schöner serbischer Lieder sehr viel Freude gegeben, sodann aber solche durch Grammatik und Lexicon verdoppelt und verdreyfacht.

Ihre bedeutende Sprache hat hiedurch sich auch bey uns den Weg gebahnt, und unsern Forschern die Pflicht auferlegt, sich emsig damit zu beschäftigen. Verzeihen Sie aber wenn ich Sie abermals um eine Gefälligkeit ersuche, um eine gleichfalls wörtliche Uebersetzung der hie beikommenden serbischen Lieder,

besonders des letzten, worin sich ein artiges Ereigniss hervorthut.

Leben Sie recht wohl, und bleiben meiner Theilnahme gewiss ergebenst

J. W. Goethe.

Weimar, den 20. Decemb. 1823.

An Herrn
Vuk. Steph. Karadschitsch
Wohlgeboren
nach

Halle

Adr. Herrn Prof. Vater Wohlgeb.

Ваше благородије!

Јако сте ме обрадовали послав ми веран превод прелених српских песама, па сте ми послав ми још и граматнику и речник радост удвостручили и утврдуили.

Ваш је знаменит језик тиме и код нас себи пута прокрчио и нашим испитаоцима у дужност ставио, да се њиме марљиво занимају. Нега ми опростите, што вас и опет молим да ми једну услугу учините, те да ми пошљете тако исто веран превод овде придатих српских песама а нарочито последње песме, у којој се огледа чедан догађај.

Остајте с богом и будите уверени о моме саучешћу.

Ваш понизни

J. W. Gese.

Вајмар, 20 децембра 1823.

Благородном господињу
Вуку Стеф. Караџићу.

у

Халл

преко благор. госп. проф. Фатера

Велики пријатељ пок. Вука, славни немачки научењак Јаков Грим, писао му је међу осталима и ова два писма:

Mein theurer Freund!

Den herzlichsten dank für Ihre treffliche sprichwörterammlung und den lieben brief der sie begleitete, empfangen Sie so spät, und mit so wenigen kargen worten ausgesprochen! Ich gedachte Ihnen längst und genauer zu schreiben, komme aber nicht dazu. Ihren fruchtbaren fleis und Ihr grosses verdienst um Ihr vaterland erkenne und fühle ich lebhafter als einer; den wahren lohn dafür tragen Sie in der seele, und das vorgefühl haben Sie, dass die nachkommen den werth Ihrer arbeiten gerechter schätzen werden.

Welche andere bücher und aufklärungen aus dem reichen schatze Ihrer samlungen werden folgen? fordert das wörterbuch nicht bald eine neue vermehrte auflage?

Die nachrichten Ihres schreibens über thierfabel auch die stellen in der einleitung zu den sprichwörtern, die sich darauf beziehen waren mir sehr willkommen und ich weiss alles das gut zu brauchen, lassen Sie mich doch gelegentlich den grund wissen, warum die grille popak heisst? Freilich wohl, weil sie singt, aber gibt es nichts ausführlicheres darüber? Auch wird es Ihnen, wenn irgend einem, noch gelingen, einzelne stücke der serbischen mythologie aufzuspüren, z. b. über gestirne, mondsflecken und dgl.

Ich wünsche, dass es Ihnen so gehe wie Sie es verdienen. Mit wahrer hochachtung und anhänglichkeit der Ihrige

Jac. Grimm

i. merz 1837.

Auch für das unsrer bibliothek gesandte exemplar danke ich ausdrücklich.

Драги мој пријатељу!

Срдачну хвалу за вашу изредну збирку пословица и за мило придатоно ми писмо, примите тако доцне и у тако мало мршавих речи! Хтедох да Вам одавна и опширно пишем ал не могу да доспем. Ја већма него ико при-

знајем и осећам ваш плодан труд и велику заслугу за вашу отаџбину; праву награду носите у души, а и предосећање, да ће потомци праведније судити о вредности вашег рада.

Какве ће сад књиге и разјашњења доћи из богатог блага ваших збирака? Не ће ли ваш речник дочекати скорим ново умножено издање?

Ваше мњење у писму Вам о басни, а и она места која се на то односе у уводу к пословицама, врло су ми добро дошла, и ја ћу већ знати да их употребим. Него кад смо већ ту, реците ми, молим вас, за што се „Grille“ зове „попак“. Да богме, за то што пева; ал зар се ту не да ништа опширније рећи? Па и ако икоме то ће вама испасти за руком, да што год из српске митологије и скамците н. пр. о звездама, петама у месецу итд. Желим Вам оно што Ви заслужујете. Са истинитим велештовањем и прирженошћу.

ваш

Јак. Грим
у марту 1837.

Хвала вам на примерку послатом нашој библиотеци.

Verehrter Freund!

Sie werden sich wundern, erst jetzt den erfolg Ihrer sendung und Ihres schreibens an den könig zu vernehmen. Die russischen gäste nahmen alle aufmerksamkeit in anspruch, endlich sind sie wieder abgereist.

Humboldt war so gütig Ihren brief und das wörterbuch dem könig selbst zu überreichen.

Humboldt meldet mir so eben, das S. M. Ihnen den rothen adlerorden dritter classe ertheilt hat. Sie werden die insignien durch unseren dortigen gesandten empfangen.

Diese öffentliche anerkennung Ihres grossen verdientes freut mich sehr.

Von deutschen wörterbnch ist lieferung 2 heraus und soll Ihnen nächstens zu gehen.

Diese zeilen in eile und in glühender hitze

Ihr

Jac. Grimm.

17. Juli 1852.

Поштовани пријатељу!

Чудићете се што сте сад тек чули за успех Вашег послања и писма краљу. Руски су нас гости сувише заузели; једва су сад одпутовали.

Хумболт је био тако добар, те је предао ваше писмо и речник самоме краљу.

Хумболт ми баш сада јавља да вам је Њ. В. подарило орден црвеног орла трећег реда. Орден ћете добити од нашег тамошњег посланика.

Јако ме радује ово јавно признање Ваше велике заслуге.

Од немачког је речинка изишла друга свеска, и скорим ћете је добити.

Ово неколико речи у хитости и страшној припеци.

Ваш

Јак. Грим.

17. Јула 1852.

(Продужиће се.)

Народне умотворине.

Питалице

скупно их у Херцеговини Вук Врчевић.

1. Питао раја кадију: Ефендија! оџах ти донијет' једно јагње, ма не знадох, али ти је милије црно, али бијело? — Јагње се не бира по длаци, него по бубрезима.

2. Питали бабу: како ћевојке саме себе по годинама цијене? — Од 14. до 16. говоре: ваљала бих за султана; од 16. до 18. за везира, а од 18. до 20. ко је да је, нек је мушка глава

3. Питао Турчин кадију: Ефендија! колико допушта наш лијепи дин, да се може вјенчати жена? — Четири ако хоћеш, а невјенчани колико можеш.

4. Питао капиџија кадију: Хоћу ли пуштит' у одају давуџију? — Ако носи у рукама нек' причека, а ако је упрћен, отвори му обоје врата.

5. Питао Приморац Црногорца: Знаш ли талијански? — Ја за туђим никад не чезнем.

6. Питао глухи муж жену: Ко оно долази синоћ у нас? — А окле ти чу? — Ако не чујем, ано видим.

7. Питао раја кадију: Је ли арам (проклето) украдено јагње ручати? — То се зна. А ја сам јутрос једно украо, и ево га теби дошло. — Башка је украдено, а башка покловено, остави га ту.

8. Питали бабу: Које ти је најмилије доба од године? — Од божића до поклада.

9. Питала мајка сина Марка: Како се ине у кадије? — До њега пуан, а од њега празад.

10. Питали кадију: Хоће ли ефендија ова година родити? — Коме гођ не ће, мени хоће.

11. Питала кадиџија кадију: Пошто је ока масла у чаршији? — А кад сам га за паре куповао?

12. Питали Турци муџију: Шта нама Турцима у њитабу пише, да можемо често промјењивати? — Жену кад гођ хоћеш, а фес и папуче кад можеш.

13. Питали аџије муџију: По чему ће се најприје знати, да се примакао кџамет? — Кад Власи почну кафу пити, а Турци ракију.

14. Питали попа: Ма даваш ли ти попе никад икоме ништа за душу? — Једном руком узимљем, а другом благосивљем, а треће немам.

15. Питали калуђера: За што се и ви не жените? — Ако се и не женимо, опет не дагубимо.

16. Питала шћер мајку кад је пошла у пазар: Како ћу се владати? — Насмиј се свакоме, а не пуштај се никоме.

17. Питао син оца кад је пошао по свијету: Шта ми треба највише пазити? — На страх божији, и на стид људски.

18. Питао побратим побратима: Што је најнеобичније виђети? — Мршава крмка, и сиромаша Турчина.

19. Питали Марка Краљевића: Пошто је вино у чаршији? — Ја никад не питам пошто је, но има ли?

20. Питали магарца: Ма што то све нешто мислиш и мучиш? — Будале казују што мисле, а мудри таје.

21. Питали ђеда: Ко што своје највише крије? — Змија ноге, а ожењени роге.

22. Питао Думо кнеза од села: Ђе си оволико земана те се не виђамо? — Богме ти у крчму не долазиш, а ја у цркву немам кад, ето разлога.

23. Питали ђеда: Шта је најљепше на свијету младо? — Бевојка. — А старо што је најружније? — Бевојка.

24. Питало циганче мајку: Који је најдуљи дан у години? — Они, кад нема брашна у кући.

25. Питао ђак калуђера: Која је најдуља ноћ у години? — Она, кад се леже без вечере.

26. Питали рају: Али ти је теже дочекати у кућу калуђера, али агу? — Ни пред кућу их Боже! а камо ли у кућу.

27. Питао раја кадију: Хоћеш ли ми ефендија платити оно сијена? — У ову се одају не дава, но узима.

28. Питао аџија сина: Мујо! ко се оно бије у чаршији? — Није ништа ни дао Бог, но се Власи између себе побили. — Нека се пси кољу.

29. Питао ага агу: Ма дина ти! што оно Влашче твој кукуруз по мјесецу окопава? — Да је крсту више муке.

30. Питао чипчија чипчију: Како си сад с агом? — Не дај Боже онолико, колико се трпјет' може.

31. Питао ага чипчинско дијете: Знаш ли за што те бијем? — За то што си ага. — А ко ти је казао? — Казао ми је ђед и отац.

32. Питао син оца: Бабо! кад се врати наш ага с ђабе, хоће ли нас опет као до сад тући? — Хоће синко и бити и глобити.

33. Питао исповједник Марка Краљевића: Јеси ли коме што дужан? — Јесам тројици: Богу душу, земљи тијело, и механџији вино.

34. Питао кнез субашу: Ефендија! кад ћеш ми оно пара подкурити? — Кад се састану два петка у години.

35. Питао син оца: Бабо! Имамо ли шта нашега што није агново? — Имамо двије ствари: душу и крмка.

36. Питала циганка мужа: Ваља ли у кући украдено брашно? — Ђеца не питају одкуда је, но дај.

37. Питао муж жену: Штоно долази јутрос рано ђак манастирски? — То није твој посао. — А да што је радио? — То је мој посао.

38. Питао раја Турчина: За што узме твоју струку, а даде ми твоју? — За то што је твоја нова, а моја стара.

39. Питала мајка шћер: Ма као да те они момак једном пољуби? — Ни првом ни последном, но сретњом и честитом.

40. Питали мачку: Ко те науче мише ловити? — Отац ми је мачак, а мати мачка, а каква мајка така и шћер.

(Продужиће се.)

Два српска кнеза.

(К сликама на стр. 1.)

Почињући наш лист „Србадију“, ми немамо природнијег и достојнијег знамења да му на чело метнемо, него што су слике српских владалаца, у којима се усредсређују сва уздања и све жудње за сјајнијом и бољом будућношћу целог оностраног српског народа.

Ликови Николе I. Петровића Његуша, и Милана M. Обреновића IV. отпочињу низ слика најодабранијих синова нашег народа, са којима смо намерни да искитимо стране нашега листа.

Ко би хтео писати опширне биографије Његуша и Обреновића, тај би се морао и нехотице дотакнути прошлости и њихових предака, морао би тако рећи писати новију историју Црне Горе и Србије, јер у историји обе државе нема скоро ни једног важнијег догађаја, ни једног важнијег корака за унапређење народног живота, који не би био у свези са именом Његуша и Обреновића.

Ми ћемо овде да донесемо само животнописне цртице оба српска кнеза, у колико су нама познате.

Кнез Никола I. Петровић Његуш родио се 25. септ. 1841. године, од оца великог војводе Мирка и матере Стане. Прве науке учио је на Цетињу под надзором кнеза Данила а по томе у Трсту. За тим га кнез Данило пошље год. 1855. у Париз на даље науке и ту се учио у војеној академији. У пролеће год. 1860. дошао је из Париза на Цетиње. Исте године 1. авг. погибе кнез Данило у Котору, и Никола буде проглашен кнезом Црне Горе. Те јесени ожени се са Миленом, кћери војводе Петра Вукотића. Брак је тај досад благословен са седморо деце, једним сином наследником и шест кћери. Наследник Данило родио се 17. јуна 1871. Прво троје деце крстио је пок. кнез Михајило M. Обреновић III., а другима је кум Александар II. цар руски.

Од како ја кнезом, четири пута је путовао по Јевропи, у Аустрију, Немачку, Русију, Францеску и Италију. Свуда је на дворovima приман отлично, последњи пут у Бечу о светској изложби са суверенским почастима, а на петроградском двору тако рећи као рођак.

Кнез Никола I. има темељно изражавање. Од страних језика говори: францески, немачки, талијански и руски. У породици Петровића и песништво је скоро наследно. Петар II. је велики песник српски, а певали су и ови: владика Василије (писац историје Црне Горе) Петар I. (св. Петар) и војвода Мирко. Кнез Никола I. такођер је песник и неке су његове песме већ штампане, од којих је најчувенија песма: „Онамо, онамо, за брда она“, која је пуна патриотског жара и осећања, и која се пева по свим српским крајевима. Написао је и трагедију „Краљ Вукашин“, од које је један одломак штампан у „Орлићу“ и у „Матици“ год. 1867.

Кнез је Никола I. седми владалац из породице Петровића, која је завладала год. 1697.

Црна Гора јако напредује под владом кнеза Николе I. Војску је са свим реорганизовао на најбољи начин. Набавио је доста нова оружја. Подигао је на Цетињу фабрику за фишке од острагуша, и на Реци другу фабрику за оружје. Државну управу са свим је преустројио. Да земљи даде писане законе, позвао је др. Богшића, и овај ће скорим бити готов са својим радом. За владе кнеза установљена је и конзисторија. Народној просвети ударио је темељ основавши богословију, велику женску школу и 50 основних школа. Манастирска добра, од којих су пре приходе манастирски настојатељи уживали, уредно је тако, да приходи улазе у државну касу, а настојатељи добијају плату. Основао је телеграф и пошту. Под његовом владом саграђени су многи путеви у земљи, а најзнатнији, који ће веома користан бити, то је пут за кола, који се већ гради од Котора до Цетиња, а одавде до Данилова Града. На Црнојевића Реци подигао је дрвенарску фабрику, која је од велике користи. — То су укратко животописне цртице и рад кнеза Николе I.

Кнез Милан М. Обреновић IV. родио се 10. авг. 1854. год. Он је унук Јеврема Обреновића, који је у прво доба нове српске државе био на културном пољу оно, што је његов старији брат Милош на бојном пољу био. Прве науке учио је у Паризу све до год. 1869. Те године 29. маја погине честити кнез Михајило М. Обреновић III., и велика народна скупштина у Топчидеру прогласи Милана 20. јуна 1868. год. за наследног кнеза. Тада дође у Београд и ту настави своје науке; главни му васпитатељ беше кнез Медо Пуцић, а учитељи први тамошњи српски књижевници. Као пунолетан ступи на владу 10. авг. 1872.

Од како је за кнеза проглашен четири је пута путовао по Јевропи, у Русију, у Аустрију, у Францеску, у Турску, и у Италију, и свуда је отлично приман био.

Кнез Милан М. Обреновић IV. говори више јевропских језика, и има темељно изражавање.

Што се кнежевог доброг срца тиче, треба само да напоменемо, како у Србији нема сиромашне породице или човека, који је без своје кривице у невољу пао, коме из кнежеве шатле није потекла обилата новчана помоћ. Треба само да напоменемо како се о кнежевом трошку васпитава у земљи и на страни сарамерно више питомца, него што их држава шаље, треба само да напоменемо на граде којима кнез ободрава рад у великој школи, његова лична заузимања за најмању ситницу у развиту артиљеријске школе, његову љубав којом прикуња око себе све научењаке, његове помоћи ученим друштвима, па да се види, шта народна просвета у Србији може још очекивати од свог младог владоца.

Ми завршујемо ове животописне цртице кнеза Николе I. Петровића Његуша и Милана М. Обреновића IV. са срдачном жељом: да Бог да срећа пратила српске владоце кроз трудни живот који их чека, и дај Боже, да уједине и

унапреде онострани народ српски, па ће тиме овековечити имена своја у историји српског народа!

Раваница.

(К сликама на страни 5.)

Гласовити познавач словенског југа и поштовани наш сарадник Ф. Каниц вели у књизи својој „Византијски споменици по Србији“, коју је Александар Сандић на српски превео, у уводу следеће:

„Кад Срби у једанаестом веку између воде Саве, Дунава и адријатског мора нову једну државу основаше, приљубише се они источној цркви и Византији, откуда су хришћанску веру примили били. У политици ослањаху се они на западно царство, нашавши, да им је у њему највеће поуздање кадгод би византијски цареви насрнули на њих, да их покоре; а с друге стране опет држаше се они чврсто и постојано грчкога обреда, и неискану славу свето-горску са њени бели намастери не бијаше Рим никада кадар у очима њиховим засенути. Светле народне поглавице, то духовног то светскога реда, почевши од оца прве српске лозе краљевске, од св. Немање, од његова сина св. Саве па све до последњег у народу владара — надметаше се у подизању светих задужбина: прекрасних цркава и намастери, те како ће се раширити по народу и прославити нова вера. По равници, а највише по узацим долинама сред дубраве ил горе које, где би једва по гдекоји поток себи пута начинио, забелише се мало затим цркве и намастери без броја. Са светим страхом и природеном захвалности набраја и најпростији Србин имена од цркава и намастери: од Ариља, сме-деревске и крушевачке цркве, од Горњака, Манастије, Раванице, Жиче и Студенице, а да и непомињемо овде оних сиљних намастери између планине Каблара и Овчара. Какве обилате успомене из времена српске славе и државе казују српском народу задужбине те! А кад онога у зао час дана на Косову сва срећа Србе издаде, освећена места ова постадоше уточишта, где се по гори чрној успомена на некадашњу величину неговаше и од колена на колена понављаше, те се помоћу православне вере сачувао народ, да се не истурци. И почетком овога столећа видесмо како се подјармљена Србадија гомила око тих намастери под крсташ-барјак и отима испод јарма турских изелица — док се славно и не ослободи!“

Ако смо ове речи Немца Каница овде навели, то смо учинили из узрока прво, да нам читаоци виде, како је и странца човека оно одушевљати могло што и нас одушевљава, да се о томе увере, како су и њега, посматрајући заостатке негдашње славе српске — задужбине владара наших, големе цркве и намастери, иста чувства обузела, што и нас обузмиљу, кад се сетимо славне прошлости наше а потоње пропасти; да се на послетку читаоци наши и о томе осведоче, да и у страном свету има људи, који за нас знају, који нас познају наше, а и наших предака дела и врлине уважавају, и свету их пред очи изнашају.

А друго наведосмо речи Канице већ и тога ради, што боље и лепше ни ми сами не би обележити могли значај наших старих грађевина по Србији, но што је већ учињено у предговору к споменутом делу његовом, а и у делу самом, које је у своје доба по свом изражањем свету произвело дивљење и чуђење, а које је чак и чувеном Либекеу повода дало, те је најновијем издању познате му књиге: „Повесница архитектуре“ додао и једну расправу о српским грађевинама.

Ми ћемо временом у листу нашем доно-

сити знатније старије, а по каткад и повије грађевине наше, да би се с њима и они читаоци упознати могли, који досада не имаху прилике својим очима их видети.

А ето смо се постарали, да већ и у првом броју нашем читалачком свету покажемо једну од најлепших грађевина наших, једну од оних, које, што се положаја њиховог тиче, стила у ком су саграђене, спољашњег и унутрашњег украса, а најпосле и што се историјске њиве прошлости тиче, прво место заузимају међу грађевинама српским, шта више чак и међу осталим грађевинама на истоку. А то је манастир Раваница у Србији.

Г. Каниц драговољно нам је у ту цел нужне слике уступио, које ће читалац у овој свесци наћи.

Све пак што је нужно знати о манастиру овоме, и што се историјског а поглавито што се архитектонског момента тиче, то видимо из великог Каницевог дела „Србија“,*) које је ради свога изврсног садржаја чувено и распрострањено по страном свету, а које ми и нашој публици топло препоручујемо. „Два сахата хода од Ђуприје, — вели Каниц — близу села Сења, опет се приближујемо идући к југонстоку великим бреговима, и долини, из које нам излази на сусрет жуборита река Раваница, те на скоро ето нас и пред самим манастиром. Три имена спојена са пропасти великог српског царства и много прослављена у народним песмама, осигуравају развалинама градића Раванице а и добро одржаној цркви за навек оно поштовање и уважење, које уживају на далеко, чак и ван Србије. Овај градић веле да је сазидао кнез Лазар, последњи независни српски владалац. Он погину са Југ Богданом тастом својим и са његови девет Југовића 1389. године на пољу Косову. Једна кула раваничка носи име поносна Лазарева зета, и убице Амурата у боју на Косову, војводе Милоша Обилића. А често се у градићу овом бавио и Вук Бранковић, који у том боју изневери свога таста кнеза Лазара, те овај плати главом, а земља независности.

Тело Лазарево буде најпре у Приптини сахрањено, а одавде пренесе га син његов у Раваницу. Но и овде још не беху кости кнежеве са свим сачуване од насиља турског, те га доцније однесоше у Врдињк у Срем, који се од то доба Раваницом прозва.

О зидању Раванице казује нам народна песма, како је кнез Лазар на уму имао, да сагради цркву од најскупочињениј материјала, и да је украси сребром, бисером и драгим камењем, да би се и у потоњим вековима уздизало и славило име његово.

Но већ Турци бејаху ушли у Европу. Византијско се царство потресе и већ се бура приближаваше и српским земљама.

Милош Обилић, као да је предвидео пропаст и несрећу, јер је саветовао кнезу, да сагради цркву од тврда камена, а да је не украси сребром, ни бисером, нити драгим камењем.

И заиста је Милош предвидио пропаст и несрећу. Ни пуних 50 година не протекоше од тога доба, и већ постаде градић Раваница — развалином. Градић са његови седам кула разорише Турци сасвим, а у цркви само искварише слике по дувару. Али је и ово губитак, а наиме што су ликови завешталаца и краљевске породице уништени — голем је губитак и за књижевника, и за српски парод.

Црква ова у своме правилном и убојеном саставу морала је испрва прекрасно изгледати. (Види слику). А данас је све на њојзи понављањем којекаквим преначено, и на-

*) „Serbien“. Historisch-Ethnographische Reisetudien aus den Jahren 1859—1868. Mit 40 Illustrationen im Texte, 20 Tafeln und einer Karte von F. Kanitz. Leipzig. Hermann Fries, 1868.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Алхамбра.

претку ће времена у део пасти, да све дојако понављано отклони и поправи.

С тога здање ово не изгледа данас онако лепо, као што је изгледало кад је грађено, већ је окречено, прекрасни накити са свим су замазани, а вратник као и сви остали украси на pročелу (Façade) повађени су одатле, па разлупани и узидани на призданој препрати, која је онако красно старинско pročелје сасма наружила. Друга нека приздана препрата удаљена је од прилике пре 15 година. Унутрашњи архитектонски распоред исти је као и у Манасији. Особито су лепо и угодно изведена она четири мала кубета, која су около великога. Она јако налице на кубета Панагије никодимске у Атини. Од украса ваља спомениути ону велику прозор-ружу на староме pročелу, за тим она два поља, што су на призданој препрати узидана, као год и ону округлу испушчену слику (рељеф) на том истом месту. Ова је слика од два змаја страшне прилике, у којих појединости врло симетричан украс чине. (В. слику.)

У манастиру се чувају два јеванђељија, један путир и две повеље од руског цара Петра великог и царице Катарине. Овај је манастир до скоро још добијао годишњу припомоћ. Са историјом Раванице скопчаном је и име једнога немачког цара и аустријског владоца. На јужном дувару налази се плоча, а на њој забележено је озо: „† Обнови се сја црковъ божию помощю римскаго цесаря Кароля VI. свободою трудом Стефана Геромонаха 171.“ Број на крају не зна се шта је. А на другој плочи стоји име Карађорђево, на трећој кнеза Милоша Обреновића обојнице као обновитеља овога светога храма.

Од хисторијског је значаја такођер и надгробна плоча чувеног капетан Цинцар-Јанка, који јуначку, мржњом против Турака опојену душу своју, у оближњој вароши Ђуприји испусти.“

Српски споменик код Ниша.

(К слици на страни 8.)

И сад је тамо црвена трава
И кула с' бели од српских глава.
Драгашевнџ.

Српски споменик код Ниша? Од куда и како то? запитаће зачуђено читаоци наши.

Но ево да им приповедемо шта је, и како се збило.

Бејаше године 1809. Карађорђе, после сјајне суводолске победе и после срећног нападаја на Сјеницу, упути се са јуначком војском својом у Васојевиће и Дробњаке. Одавде удари на Нови Пазар у намери, да га опсади и заузме, да би тиме свезу раскинуо између Босне и Цариграда и, спојив се са црногорском војском, ушао даље у Босну и њу помоћу устаљаца босанских Хришћана освојио. И већ бејаше дољни град у Карађорђевим рукама, већ се Црногорци примицаху к српској граници, већ устајаху Хришћани босански на оружје, и већ хтеде васколиком Српству осванути дан, кад, ал Карађорђу стиже кобна вест са Тимока: да се Турци не имајући више пред собом руску војску, а дочувши да је Црни Борђе на западу испод Новог Пазара, упутише у Србију.

Иначе је заповедао александарском војском хваљени војвода Петар Добрињац. Но овај пут не беше власт у њега. Карађорђе је повери на препоруку Младенову војводи Милоју, Петар Добрињац онет никако се не хтеде покорити Милоју, те тако није чудо, ако ће неслога између двају српских војвода, иначе на далеко чувених и принознатих јунака, рђавим плодом уродити, — старо српско проклетство, које нас и Косова стаде.

Ресавачки кнез Стеван Синђелић стајаше са 3000 одабраних јунака на шанцу каменичком. Турци навалише на шанца. Синђелић у крајњој невољи својој поиска од Милоја помоћи, ал му је Милоје не хтеде дати, а то из злобе, јер Стеванов бејаше најбољи и најискренији пријатељ — војвода Петар Добрињац. Турци међу тим опколе шанца. Срби, видећи да помоћи ни одкуда нема, а да је у Турака надмоћ реше: да колко је могуће шанца одбране, па кад им малакше снага кад већ више не узмогну себе одржати, да бар славно погину!

Тако и би. Сва турска сила навали на Србе. Но ови се бранише мачем у руци као лавови и рисови. Још их је храбрио вођа њихов неустрашљиви — Стеван Синђелић.

Но кад већ Турци и у шанца убоше и кад скоро све изгубљено бејаше, а оно Срби по жељи и заповести вођа свога запале барут испод шанца, те тако славно умреше на понос Српства, за отачбину и за род свој.

„И сад је тамо црвена трава
„И кула с' бели од српских глава“.

Турци сакупише главе српских јунака, па их узидаше у кулу. Они мишљаху, да ће се тиме осветити Србима, а оно им подигоше најлепши споменик.

Међутим уђе велики везир с војском у Србију. Милоје, не могав одолети турској сили, повуче се натраг. Петар Добрињац остави Делиград Турцима и оде у Шумадију.

Народ се узруја и уплаши. Куд год си се окренуо, могао си чути страшни глас: „Бејте, ево Турака“.

Но у срећни час дође Карађорђе. И да њега не би и руске помоћи, тешко да не би Турци са Србијом оно учинили, што учинише за неколико година доцније.

Кула пак, што ју Турци од српских глава код Ниша саградише, нека је српском народу слава и понос, и нека је сваком Србину светиња, која ће га увек подсећати на Србе јунаке, који знадоше умрети:

„За крст часни и слободу златну“.

Цео свет уздиже и слави дело Леонида и Шпартанаца његових, а зар ми Срби да не славио нашег Леонида и наше Шпартанце? Та имамо ми много и много таквих неумрлих јунака од Косова и Милоша Обиља, па до Синђелића и даље . . . и даље. . .

Требиње.

(К слици на страни 9.)

Путеви, који воде из Дубровника и Кастелнова у Херцеговину састају се код места Зубаца, које лежи на једном од повећих херцеговачких лазова. Не далеко од Зубаца налази се херцеговачка варош Требиње, коју данас доносимо.

Требиње лежи на десној обали реке Требишњице, и има у свему 2800 становника, понајвише православних Срба. Варош истина утврђена је, ал тако рђаво, да не би никако дуготрајну опсаду издржати могла. Иначе је Требиње доста живо трговачко место. Требињски дуван чувен је на далеко.

Близу Требиња леже места Љубово и Љеково. Код Љекова налазе се две куле, код којих је 25. октобра 1861. године много српске и турске крви проливено. У долини Требишњице реке лежи и српски манастир Дужи.

Требиње било је год 872 главни град и престолница крајинске жупаније. 1366. године освоји га босански краљ Твртко; 1463. године султан Мухамед II., а 1694. године Венецијанац Делфино. У последњем херцеговачком рату беше код Требиња стан Дрвинш паше, садашњег босанског валије.

Читаоце и пријатеље нашега листа за цело ће интересовати, ако им напоменемо, да у Требињу станује вредни скупљач народних умотворина, а поштован наш сарадник ц. к. аустроугарски вицеkonzул г. Вук Врчевнџ.

„Поздрављајем!“

(К слици на страни 17.)

Гостопримство је у нас Словена једна од највећих и најлепших врлина. Сваки нам је гост добро дошао, сваком се госту радујемо; сваког ћемо госта, био он имућан, био сиромаш, био он ма каквога чина и достајанства, био он пријатељ а познаник наш, био пак странац, својски и по обичају угостити и почастити. У оваковим случајевима највећа је брига домаћинова и домаћичина, да госта потпуно задовоље и да га не увреде ни у чем, те како би се он увек са угодним чувствима сећао гостољубива дома, и у њему домаћина и домаћиче.

Овај леп обичај, коме се странци не могу доста надивити, одржао се још из старих времена; он је истина опште добро свију нас Словена, али се ипак највећма држи и поштује у нас Срба, и у једнородне и једноверне браће наше Руса. Као и код нас, тако ћеш и тамо наћи, да је гостопримство у свакој породици удомљено, да је свуда у обичају, било у царској палати, било пак у кући сеоској, било у Петрограду и Москви, било на снежним сибирским пољанама.

Видиш ли домаћина и домаћицу, Руса и Рускињу, како им се очи светле у радосном ишчекавању госта, који се ето њиновом дому приближује. Ено, где домаћин пред њега износи леб и со, а домаћица кокош и јаја. Да, да, то су знаци благостања кућеног, то су знаци добра газдинства. Како ли им је мило, и домаћину и домаћичици, што ће моћи госта почастити. Али ће га и својско угостити, јер наш је домаћин уважена личност у селу, он је старшина сеоски. На њега се угледају сви остали сељани. Они ће се и сада угледати на свога старешину, па ће и они своје госте свесрдно примати. Но ево ишчекаваног госта пред кућом старешиновом, који га, пружајући му хлеб и со, поздравља добродошлицом, желећи му срећу и здравље, а молећи га, да се задовољи са оним, што је у кући.

Гост им се захваљује, а они му се и опет одзивљу са креним: „Поздрављајем!“

Алхамбра.

(К слици на стр. 21.)

Кад се године 610. Мухамед за пророка Алаха прогласио, и кад је ватрени народ арапски у пламеном одушевљењу за себе придобио, није било силе, која би могла жестоком нападајима и бурним ратовима мухамеданским одолети. Мисир, северна обала Африке, Шпанија, Сирија, Персија и Индија — све те земље беху за кратко време освојене, и тако завлада полумесец свима крајевима, од Пиринеја, чак до далеког Гангеса. Неко време задрма ислам светом, и мора се признати, да је у неким струкама и културне појаве донео, који међу најсјајније у историју целог човештва спадају. Али од куд то, да народ Мухамедов тако брзо падне? Народ, који је толико јунака, који је за кратко време толико уметника, песника и научењака имао, и који је тако пространу светску државу основао? Од куда то, да појав Арапа као носноца културе у средњем веку — плахој муњи у дубокој тами личи, једној причи из тисућ и једне ноћи? Ми на то одговарамо, да је

религија маште, као што је мухамеданска, хришћанству, религији осећања морала уступити. Али нам се опет за то радо опија срце љубавним песмама арапским, распаљује чаробном маштом источних прича, јаче бије од блеска и сјаја, које уметнички остаци у Шпанији показују — и то особито тамо, где су потомци пророкови раскошну природу у прави рај обратили — у Андалузији и Гранади. Као символ негдашње културе, подиже се високо изнад мавријске престолнице Гранаде краљев двор „Алхамбра“.

Мухамед I. оснивач државе на крајевима Алпујара и Сијера-Неваде, која се благостањем и богатством, трговином и уметништвом до такве вижности подигла, да су се лађе свију народа у њена пристаништа стицале — био је уједно и творац престолничког сјаја, велељепности и красоте, и у години 1248. први оснивач Алхамбре, тог алам — камена своје престолнице.

Потомци овог владара продужили су овај посао још кроз читаво столеће, и зградише толико богатство у чаробан израд, да се ово дело као ремек мухамеданске архитектуре сматра.

По начину арапског зидања, спољашност је проста и без накита; али за то унутрашњост трепти сјајним уресом. Све ту дише чаром и милином, све плива у изобилју. Бедмасто окруживање двора изражава убојну црту ислама, док „изненадан унутрашњи сјај, земни рај остварује“ — као што то коран вели.

Навагери је 34-те године после освојења (1526) врло разумљиво описао Алхамбру. „Алхамбра је“ вели он, „нека врста града. У њеној средини леже много кућа, али највећи простор заузима двор мавријских главара, који је замат леп. При подизању тога двора узети су најскупочијни мрамори и сва могућа драгоценост градива, али тај мрамор није у зидовима, но у поду. Он има лепо и пространо дворниште или ратио, које је зидом окружено, и на једној страни неку чудновату кулу, која се comares зове. У њој се налазе више лепих одаја са веома укусним прозорима и сјајним мавријским украсима, како по зидови, тако и по поду. Ти су украси од чести од гипса, са многим златом, а од чести од слонове кости и злата — сви замат дивни, особито по зидовима. У средини стоји одук пун свеже воде једног извора, која у двор тече, и у све делове дворске, све до самих одаја. Од једног краја тога олука, па све до другог засађене су мирте и неранце. Из овог дворништа долази се у једно друго, мање, које је свуд унаоколо зградама обграђено, и једним „портикусом“ урешено. И ово дворниште има више одаја, ал већ не тако лепих као у горе реченој кули. У средини стоји прекрасан студенац, који, састојећи се из неколико лавова из чијих чељусту вода извире, том дворништу име „лавовско дворниште“ даје. Ови лавови носе на леђи један легењ и показују, чим престане вода тећи, ту особеност, да се свака реч, ма да се како тихо у чељуст једнога лава шапне, са свим јасно чује, кад се уво к чељусту другог лава, приклони. Међу остале знаменитости тога двора спадају још неколико веома лепих купатила, која су све мрамором обложена. Ова купатила осветљена су од горе кроз многе прозоре“.

Ми ћемо овом простом извештају још неколико речи придодати.

После освојења Гранаде, мораде немар „Педро од Махеје“ по заповести Карла V. нове зграде подићи, које се укуса мавријског, и које су данас од чести порушене. Али онет говори сачуване одаје предворја задоста о сјајности исламског доба, јер језгро од свега сачињава „дворниште рибњака“, које при уласку прво у очи пада. Ово дворниште, окружено на дужим странама дво-

спратним одајама, а на крајим аркадама, има у средини с ружама, неранцама и цбуновима од мирте окружен базен и два студенаца. Подови ходника између мирисавих алеја беху скупоченим мраморима покривени. По тамном дну блистаху се живе боје црнобра, азур — плаветнила и злата. Сада запуштене одаје, које су са дворништем скопчане, трепташе некад у неисказаној сјајности, особито такозвана „одаја посланика“, са најлепшим изгледом у Гранади, и богатом мавријском орнаментиком. Са обе стране дворништа, на истоку и западу леже симетрично оба главна дела Алхамбре. Један још и сад сачуван део обухвата „лавовско дворниште“ „одају двеју сестара“ (тако названа због две велике беле плоче од мрамора) и одају „Абанцерага“, у којој су племићи тога имена погубљени, итд. Западни је пак део рђаво сачуван. Овде су лежале мраморне купке, у које је кроз звездасто пробијене прозоре, чаробна светлост падала.

У шпанским песмама и романцама је највише „лавовско дворниште“ предмет неограниченог чуђења. Сад је дабогме блесак злата и живахност боја, потамнела; али још стоје дванајест мраморних лавова, на којима легењ лежи. Аркаде са тананим стубовима и фантастичним розетама, звездама и орнаментима — најсавршенији су у мавријској архитектури. Сви зидови изгледају као везени ћилими, сви лукови као гирланди. Овде се особито показује, да су громадање дворништа, студенаца и тих витих стубова само опомене на бедујински живот, — опомене на колебу и оазу у пустињи. Чувени „лавовски студенац“ са фантастичним легењом и над њиме метутом пирамидом, опомиње истина на Мисир, али је опет од великог утиска. Једна изрека простире се свуда око легења, као што је и у опште свака просторија дворска препуњена изрекама из корана, похвалним песмама Алиним и арапских главара. По појетском преводу, чувеног знања шпанско — арапске културе, Шака, гласч натпис „лавовског студенаца“ од прилике овако:

Не срањив је овај легењ!
Алах силан хтеде тако,
Чудном дражи да вазиће
И надблеста дело свако!
Где тај урес на рубу му!
У накиту драгог кама
И бисера како с' сјаје —
Ко сунчана луча сама.
Ко да хоће са алемом
У блистању да се боре
Течног сребра сјајне капи
С водоскока одозгоре,
У мраморни легењ лете . . .
А одатле опет журно
Броз подземну цев камену
Отичу у врело бурно;
Тако драги кад за драгом
Чезнућ горке сузе лије
Гледи да их са образа
Пред људима тајно скрије.
Је ли с неба ова вода?
Из дубљине земног крила?
Из рога се калифовог
С благословом можд' излила?
Где! у праху пред' пресветлим,
Јербо га се страшно плаше,
С укроћеном дивљу леже
Бунтовници свет што страше.
Светли кнеже! и Насрида
Славе врли наследнице,
Велично над великим,
Од свуда ти народ кланче:
Са божјом светом вољом
Дуго, кнеже, скиптар носи!
Увек нове славе слави,
И душмане све покоси!

*

После осам векова и многих бурних ратова свршила се влада Арапа у Шпанији. . . .

Беше у јутро 2. Јануара 1492., кад се са највише куле алхамбрине први пут заблестао сребри крст. Кардинал Ганцелец де Мендеца подиже га. Сва живахност исчезну тиме из зидина које је полумесец дотле чувао. При погледу крста, падоше на колена хришћански освајачи Гранаде, а на челу њиховом Фердинанд Католички и Изабела да се Богу помоле и да му се захвале. Но последњи несрећни мавријски кнез Боабдил, кога је отац, у одајама поноситог двора, племићко колени Абенцерага дао погубити, — мораде дом својих отаца оставити. А кад га при бегству у даљини из вида изгуби, заустави хата и рече плачним гласом: „Ала акбар!“ (Алах је велики). Мати, која га је пратила не имађаше за њ других речи, до: „имаш право да као жена плачеш за оним, што као човек ниси знао сачувати“.

Брежуљак, са кога Гранада и Алхамбра дивно изгледа, и на којим последњи мавријски кнез при паду своје још величину Алахову признаде, зове се од тада: „Последњи уздах арапов“.

Разне белешке.

Светковина.

У недељу 23. октоб. прослављена је двадесетпетогодишња светковина најмилијег српског песника Змај-Јована Јовановића. У очи тога дана приређена је бакљада, која је веома сјајно испала; при бакљадн поздравно је јубилара Јов. Бошковић, књижевник и уредник „Српског Летописа.“ Сутра дан у недељу била је свечана седница Матице Српске под председништвом старине Стевана Брановачког, у којој је говорио подпредседник Миша Димитријевић о српском песништву и о Змај-Јовану Јовановићу као песнику. Од стране одбора, који је светковину приредио, предат је јубилеру сребри лавор-венац са народним тракама, од стране новосадске задруге српских занатлија сребри дивит, а од поштовача песникових из Србије гусле јаворове сребром оковане и народним тракама окићене. У вече је била сјајна беседа. Беше ту гостију скоро из свију српских крајева, и са свију страна стизале су честитке. Једном речју беше то сјајна народна светковина.

Ми доносимо нашим читаоцима у овој свесци слику Змај-Јована Јовановића из млађих његових година, а првом приликом донећемо биографију и преглед његовог књижевног рада на пољу наше књижевности.

Школе.

* Школе у кнежевини Србији. Године 1873. било је на београдској великој школи уписано, свега: 196 слушалаца, и то на јуридикном факултету 135; на техничком 34, а на филозофском 27. Учитељско особље на великој школи састоји се из ректора; 11 редовних, и 4 ванредна професора. — У богословији било је исте године 286 уписаних ђака, од којих њих 279 испит положише. Учитељско особље састојало се из управитеља, 9 професора и 1 учитеља. На гимназији београдској било је године 1873. 368 ученика; 9 професора; 3 суплента и 3 учитеља; а на крагујевачкој гимназији 224 ученика; 5 професора; 5 суплената и 3 учитеља. На дољним гимназијама, којих у Србији 5 имаде, предају свега 13 професора; 10 суплената и 8 учитеља. Ученика било је исте године: 594. На београдској реалци предаваху 1873. године 7 професора и 1 учитељ, а посеђаваху је свега 98 ученика. Дољних реалака има у Србији 10, и то алексиначка, ваљевачка, зајичарска, јагоднска, књажевачка, крушевачка, лозничка, смедере-

вачка, ужичка и чачанска, на којима предаваху 47 учитеља. Уписаних ученика било је 459. — Вишу девојачку школу посеђаваху 238 девојачка. Учитељско особље састајало се из управитељке: 8 учитељака и 12 учитеља. — Крагујевачка препарандија имала је године 1873. 52 слушалаца; 1 управитеља; 1 професора; 4 суплента и 6 учитеља. — Основних школа било је при крају исте године: 507, и то 458 мушких, а 49 девојачких. Мушких ученика било је свега: 10.017; женских пак 2739.

* Отварање свеучилишта у Загребу. — 7. окт. т. г. обављено је у Загребу свечано отварање свеучилишта Фрање Јосифа I. Том се приликом у престолници троједнице искупило гостију из свију крајева аустроугарске монархије. Већи део аустроугарских универзитета послао је заступнике своје на славу. Берлинско свеучилиште изаслало је чувенога професора Гнајста на славу као заступника, велика школа у Београду професора Стојана Марковића, а београдско учено друштво Стојана Новаковића. Светковина сама текла је овако: прво је прочитан краљевски рескрипт, којим се бан именује кр. замеником за ову свечаност. За тим је бан прогласио свеучилиште као отворено, и поздрави га са неколико топлих на латинском језику проговорених речи. За тим држаше ректор Месић на позив банов говор, у коме је нагласио важност загребачког свеучилишта, после њега ређаху се поздрави заступника, које изаслаше свеучилишта, академије, и друга учена и књижевна друштва. У вече беху разне свечаности, као: осветљење вароши, бакљада бану, ректору, и Штротмајеру.

Српски патријарх Прокопије Ивачковић поздравно је у име српског народног сабора отварање загребачког свеучилишта овим телеграмом: „Српски народни црквени сабор једнодушним закључком својим изјављује своју радост и срдечно учешће српског овде заступљеног народа, на том сретном за сав српски и хрватски народ догађају, то јест на основању и отварању свеучилишта Фрање Јосифа I. у Загребу. Живео Фрањо Јосиф I. Живео српски и хрватски народ! Слава свеучилишту!“

Тело учитељско на свеучилишту загребачком ово је:

Ректор: Матија Месић, редовни јавни професор повести хрватске на филозофском факултету.

Проректор: Коста Војновић, др. права, редовни јавни професор аустр. грађанског права.

I. Теолошки факултет:

Др. Буро Посиловић, редовни јавни професор уводних знаности у нови завет и тумачења св. писма новог завета из вулгате и из изворног текста.

Др. Антун Кржан, редовни јавни професор посебнога дела догматике.

Др. Фрањо Ивековић, редовни јавни професор за уводне знаности у светом писму у опште, а старог на по се.

Др. Мартиј Штиглић, редовни јавни професор пасторалнога богословја.

Др. Јосиф Штадлер, ванредни професор фундаменталне догматике.

Др. Јосиф Ригер, ванредни професор црквене повести.

Др. Иван Кохарић, ванредни професор каноничког права и педагогије.

Др. Срећко Сук, изванредни професор морала.

II. Право-државословни факултет:

Др. Стеван Спевец, редовни јавни професор римскога права; декан овога факултета.

Др. Александар Брешчијенски, редовни јавни професор парбенога и изванпарбенога поступника и хрватско-угарског права.

Др. Б. Лорковић, редовни јавни про-

фесор политичне економије, уставне и управне политике.

Др. Јаромир Ханел, редовни јавни професор опште правне повести.

Др. Фрањо Врбанић, јавни ванредни професор аустроугарске статистике.

Др. Лука Марјановић, јавни ванредни професор каноничког права католичке и православне цркве.

Др. Наполеон Шпун-Стрижић, приватни доцент казненога права, казненога поступника и философије права.

Др. Јосиф Пливерић, приватни доцент општег државног и међународног права.

Др. Мавро Сакс, приватни доцент судске медицине и санитарне полиције.

Дане Рашић, приватни доцент државног рачунословља.

III. Филозофски факултет:

Др. Фрањо Марковић, редовни професор философије; декановога факултета.

Др. Љ. Гајтлер, редовни јавни професор срањујуће славенске филологије.

Н. Нодило, редовни професор опште повести.

Фрањо Мајкснер, редовни јавни професор латинске класичне филологије.

Армин Шрабец, редовни јавни професор грчке класичне филологије.

Фрањо Певалек, квестор свеучилишта.

Друштво.

* Друштво чешких књижевника. 20. о. м. састадоше се у Прагу, у дворани „Умелецке беседе“, њих 40 чешких књижевника, с намером, да оснују друштво једно, које би средиште било за све чешке књижевнике и које би се бринуло за бољи напредак књижевности, а које би уједно овакове књижевнике подпомагати могло, који у оскудици живе. Друштво се заиста конституисало под именом: „Друштва чешких књижевника“, оно је изабрало себи за председника проф. Крејча аза одборнике друштвене чланове: дра Перлегера, Влчека, Покорног, дра Студничку, Тифтрукку, Новотног, дра Хелера, Еворског, дра Госа, Велчског и госпођу Каролу Светлеву. Друштвени статут примљен је онако, како га неки од чланова израдише и друштву предложише.

Статистика.

* Статистика бококторско-дубровничке дијецезе. Шематизам православног епархије бококторско-дубровничке за годину 1874. донео је тачну статистику ове дијецезе. По овој статистици има у новоустројеној епархији бококторској 41 парохија; 4 протопопијата; 8 манастира; 7 капеланија; 192 цркве и 4806 православни домова. Душа је било у прошлој години свега: 26.380; свештеника монашкога чина 11; свешт. светскога чина 44. Родило се 383 мушких, а 346 женских душа, и то у законитим браковима, а 11 мушких и 10 женских душа у незаконитим браковима. Умрло је свега 198 мушких, а 231 женских душа. Венчало се 162 пара. У православној веру прешле су 2 особе. У овој дијецези дакле се родило свега 750, а умрло је 429. По томе износи вишак 321, што је за цело број, с којим можемо задовољни бити.

Књижевност.

* Бугарско Подунавље и Балкан. Ово је наслов најновијег Каничевог дела, које ће идуће године у Лајпцигу код Хермана Фриза из штампе изаћи. Дело је ово написано на немачком језику, подељено је у три књиге, а украшено је многим сликама и разноврсним, понајвише географским и етнографским картама. Прва књига увиди ће света месеца марта.

Библиографија. *)

Српска читанка за ниже гимназије и реалке. Књига друга. Саставно Светислав Вуловић. Прегледала и одобрила школска комисија. Београд, 1874, 8. Стр. IX. и 388. Цена 90. новч.

Латинска читанка за 1. и 2. гимназ. разред. Написао Филип Оберкнежевић. Потпором „Матике Српске“. Нови Сад, 1874, 8. Стр. 175. Цена 1 фор.

Школа основнога цртања за народне школе. Систематично уредно и кратким уводом снабдео Петар Мужак. 96 слика на 48 листова. Праг, 1874. Добија се у књижари браће Јовановића. 8. Стр. XII. и 48. Цена 1 фор. 80 новч.

Привредни извори и рат у Америци. Говор Хенрија Керија, у седници статистичког друштва у Њу Јорку у децембру 1865. Превео с немачког Ст. Поповић. Београд, 1874, 8. Стр. 40. Цена 20 новч.

Независност Црне Горе од Настаса Петровића. Београд, 1874, 8. Стр. 35. Цена 25 новч.

Успомене из пољске револуције. Саопштио Ј. Гајгер. Превео В. Ј. Јанковић Панчево, 1874, 16. Стр. 48. Цена 20 новч.

Панчевац. Календар за народ са сликама за просту годину 1875. Панчево, 1874, 8. Стр. 84. Цена 30 новч.

Српкиња. Календар за народ за просту годину 1875. Издаје Милош Грабовачки у Зему, 1874, 8. Стр. 40. Цена 20 новч.

Извод из српске граматике. Написао Јован Бошковић, Свеска прва о гласовима и речима. Шесто издање. Нови Сад, 1874, 16. Стр. 24. Цена 10 новч.

Облици српскога језика. Написао Ђ. Даничић. Седмо издање. Београд, издање и штампа државне штампарије, 1874, 8. Стр. 120. Цена 6 гр. чар.

Дјела Јакова Игњатовића. Књига прва. Издање матике српске. Нови Сад, у срп. нар. задр. штампарији 1874, 8. Стр. 321. Цена 80 новч.

Извештај управе српских народних фондова и фондација, стојећих под њеним руковањем, за године 1869., 1870., 1871., 1872. и 1873. Нови Сад, у срп. нар. задр. штампарији 1874, вел. 8. Стр. 34. (Није на продају.)

Dubrovnik. Zabavnik štionice dubrovačke. IV. godište. Uredio J. Bunić. III. snopić. Dubrovnik, 1874, 8. Стр. 129—192. Цена 40 новч.

Narodna biblioteka. Knjiga II. Ostan Božje ljubavi i razlike pjesmi duhovne Andrije Vitalića. Novo izdanje po kan. St. Skurli. Dubrovnik, 1874, 8. Стр. XVI. и 320. Цена 1 фор. 60 новч.

O postanku čovjeka. Po poslednih mudroslovnih i naravoslovnih znanosti. Napisao Dr. A. Kržan. Knjiga I. Zagreb, 1874, 8. Стр. X. и 289. Цена 1 фор. 20 новч.

Trigonometrija ravna i sferička. Napisao Dr. Mat. Kl. Uhliř. Zagreb 1874, 8. Стр. 108. Цена 1 фор. 10 новч.

Miklošić. Altslovenische Formenlehre in Paradizmen mit Texten aus glagolitischen Quellen.

Andree Richard. Wendische Wanderstudien. Zur Kunde der Lausitz und der Sorbenwenden. Mit Holzschnitten und einer ethnographischen Karte. Stuttgart, Julius Maier 1874.

Brockhaus. Conversations-Lexicon. XII. umgearbeitete, verbesserte und vermehrte Auflage. Vollständig in 15 Bänden. 1. Heft 30 kr.

*) Умоливамо све издаватеље, да нам од сваке књиге, коју на свет издаду, по један примерак пошљу, да би тим ова библиографија била што потпунија. Ур.